

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий інститут права ім. І. Малиновського
Кафедра цивільно-правових дисциплін

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра
на тему:

**Теоретичні та практичні проблеми укладення і
виконання договору кредиту**

Виконав студент 6 курсу, групи МП-62
спеціальності 081 Право
Черніховський Назарій Степанович

Науковий керівник:
кандидат юридичних наук, доцент
Лідовець Руслан Анатолійович

Рецензент:
кандидат юридичних наук, ст. викладач
Панчук Ірина Олегівна

Роботу допущено до захисту
на засіданні кафедри цивільно-правових дисциплін
(протокол № ____ від « ____ » _____ 2020 р.)

Завідувач кафедри _____ Тетяна БЛАЩУК

Острог, 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СКОРОЧЕНЬ ТА ТЕРМІНІВ	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕИСТИКА ДОГОВОРУ КРЕДИТУ ...	8
1.1. Історія становлення та розвитку кредитування і його договірних форм	8
1.2. Поняття, форми та види кредиту. Поняття процента.....	12
1.3. Правове регулювання кредитування	17
1.4. Поняття та ознаки договору кредиту. Елементи та умови договору кредиту, права та обов'язки сторін	20
<i>Висновки до Розділу 1</i>	25
РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМИ УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРУ КРЕДИТУ	29
1.1. Проблеми порядку укладення договору кредиту	29
1.2. Проблеми визначення змісту та умов договору кредиту.....	42
<i>Висновки до Розділу 2</i>	46
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ ДОГОВОРУ КРЕДИТУ	49
3.1. Виконання зобов'язань за кредитним договором	49
3.2. Особливості дострокового виконання зобов'язань за кредитним договором	55
3.3. Проблеми порушення зобов'язань за кредитним договором.....	60
<i>Висновки до Розділу 3</i>	68
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	75

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СКОРОЧЕНЬ ТА ТЕРМІНІВ

ГК України – Господарський кодекс України

НБУ – Національний банк України

Закон України «Про банки та банківську діяльність» – Закон України № 2121-III від 7 грудня 2000 року «Про банки та банківську діяльність»

Закон України «Про кредитні спілки» – Закон України № 2908-III від 20 грудня 2001 року «Про кредитні спілки»

Закон України «Про споживче кредитування» – Закон України № 1734-VII від 15 листопада 2016 року «Про споживче кредитування»

Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» – Закон України № 2446-III від 12 липня 2001 року «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»

п. (п.п.) – пункт (у множ.)

ст. (ст.ст.) – стаття (у множ.)

СК України – Сімейний кодекс України

ЦК України – Цивільний кодекс України

ч. (ч.ч.) – частина (у множ.)

з лат. – з латинської мови

АТ – акціонерне товариство

КБ – комерційний банк

КЦС – Касаційний цивільний суд

КГС – Касаційний господарський суд

КСУ – Конституційний суд України

в т.ч. – в тому числі

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Останнім часом спостерігається закономірна тенденція – прагнення населення до підвищення рівня життя, поліпшення його якості. Задовольнити зростаючі особистісні потреби громадян реально за допомогою кредитування.

Проте зростаючі потреби громадян не завжди відповідають їх фінансовим можливостям. Населення активно вступає в кредитні відносини навіть при обмеженій можливості своєчасної виплати кредитів, не вигідних умовах кредитування, запропонованих кредитними установами, при неповній інформованості про них позичальників. Відбуваються масові порушення законодавства, що врегульовує зобов'язальні відносини з договору кредиту, а також законодавства щодо інших питань кредитного процесу.

Для злагодженого функціонування всіх складових частин системи кредитних відносин необхідне чітке правове регулювання питань виконання кредитних зобов'язань, які повинні відповідати вимогам часу, гнучко реагувати на зміни, що відбуваються в економіці та фінансовій сфері держави, у правовому полі. Вони потребують законодавчого удосконалення, постійної уваги з боку держави, науковців, практиків. Науковий аналіз цивільного законодавства щодо кредитного регулювання та практики його застосування, розробка теоретичних положень і практичних пропозицій є основними інструментами, застосування яких буде сприяти якнайшвидшому усуненню важливих юридичних і економічних проблем.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері кредитування.

Предмет дослідження – теоретичні та практичні проблеми укладення та виконання договору кредиту.

З поставленої мети випливають такі **завдання**:

- Встановити поняття, форми та види кредиту;
- Визначити особливості правового регулювання кредитування;
- З'ясувати проблеми порядку укладення договору кредиту;

- Визначити проблеми змісту та умов договору кредиту;
- Встановити особливості виконання зобов'язань за кредитним договором;
- З'ясувати особливості дострокового виконання зобов'язань за кредитним договором;
- Визначити проблеми порушення зобов'язань за кредитним договором;
- Встановити проблеми розірвання кредитного договору.

Аналіз стану розробки проблеми. Зазначені вище питання в різні роки з тією чи іншою повнотою висвітлювалися вітчизняними юристами, фахівцями в галузі римського права, вітчизняної та зарубіжної історії держави і права.

Правову природу кредиту досліджували такі вчені, як О. Г. Братко, І. М. Безклубий, С. М. Лепех, Ю. І. Чалий, О. П. Орлюк, Г. Ю. Шемшученко, Н. І. Квіт, Л. Г. Єфімова, О. М. Олійник, Є. А. Павлодський, С. К. Соломін, К. А. Флейшиц, Я. О. Куник та багато ін.

Історію появи та формування в римському праві договору позики, як найдавнішої форми договірної права, згодом трансформованої в кредит, виникнення перших способів захисту позичальника у відносинах з кредитором, необхідність надання боржникові більшого кола правових засобів для відокремлення його від стягнення неіснуючого боргу, питання створення перших кредитних установ досліджували, А. А. Підпригора, Є. О. Харитонов, авторський колектив видання «Римське приватне право». Відомий російський цивіліст Р. Ф. Шершеневич в «Курсі торгового права» досліджував питання створення перших кредитних установ у Росії XVIII ст. Він першим звернув увагу на відмінність позики та кредиту на основі ознаки реальності. У цивільному законодавстві XIX століття було висунуто ряд пропозицій, які дозволили більш детально підійти до аналізу особливостей способів забезпечення кредитних зобов'язань. Зокрема, К. Д. Кавелін в теоретичному ракурсі вперше обґрунтував визнання дострокового повернення валюти позики в якості наукової проблеми. На сьогодні вітчизняні науковці також значну увагу приділяють окремим питанням кредитних відносин.

Неможливо не відзначити монографічну працю А. І. Безклубого «Банківські правочини: цивільно-правові проблеми», в якій автором досліджено теоретичні проблеми правового регулювання банківських правочинів, сутності юридичних категорій «банківський правочин», «банківська послуга», «проценти», а також правову природу та елементи окремих банківських правочинів (зокрема кредитного договору).

Значна кількість робіт цивілістичного спрямування на разі дещо втратили своє значення внаслідок численних змін вітчизняного законодавства, що регламентує сферу кредитування. Звертає на себе увагу й те, що в Україні відсутні сучасні монографічні праці, присвячені власне кредитним зобов'язанням.

Джерела дослідження. У науковій роботі використано такі джерела: теоретичні розробки авторів монографій, авторефератів дисертацій, статей; цивільне законодавство, зокрема спеціальні закони: Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» та державне регулювання ринків фінансових послуг», Закон України «Про банки та банківську діяльність», Закон України «Про споживче кредитування» тощо; судову практику, зокрема рішення Касаційного цивільного суду Верховного суду, Великої Палати Верховного суду як джерело емпіричних даних у вигляді правових позицій, офіційного тлумачення норм цивільного законодавства у сфері кредитування.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складають філософські, загальнонаукові та спеціально-юридичні методи. Методи аналізу та синтезу використовувалися у зв'язку з формулюванням понять кредиту, кредитного договору. В ході написання роботи застосовані також історико-правовий (при дослідженні генезису понять кредиту та кредитного договору), формально-юридичний (при аналізі змісту правових норм, що регулюють кредитні відносини), порівняльно-правовий (при порівнянні нормативно-правових актів України та зарубіжного законодавства у сфері кредитування) методи дослідження.

Практичне значення роботи полягає у тому, що на теоретичному та практичному рівнях комплексно проаналізовано проблеми укладення та виконання договору кредиту, з'ясовано прогалини та неузгодженості правового регулювання зобов'язальних відносин, що виникають з договору кредиту.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, розділів «Загальна характеристика договору кредиту», «Проблеми укладення договору кредиту», «Проблеми виконання договору кредиту», дванадцяти підрозділів, висновків та списку використаних джерел, обсягом 72 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОГОВОРУ КРЕДИТУ

1.1. Історія становлення та розвитку кредитування і його договірних форм

Історію становлення договору кредиту неможливо досліджувати окремо від історії кредиту та кредитних відносин.

Кредит у його архаїчній формі зароджується ще в Ассирії, Древньому Єгипті та Вавилоні та характеризується високими процентами, оберненням в рабство за несплату боргу перед кредитором, грошовою формою, що сприяло переходу від натуральної форми господарювання до товарно-грошової.¹

Досить великого розвитку кредит набув у Месопотамії. Залишилося багато кредитних документів у вигляді глиняних таблиць, а також кодифіковані закони Еншунни та Хаммурапі, котрі детально регулювали кредит. Месопотамії були відомі три типи кредиту: споживацький, виробничий та комерційний. Тут же виникають установи банківського типу, функцією яких було здійснення банківських операцій. Відомо також, що у Месопотамії відбувалося оформлення договору кредиту шляхом його запису на глиняній таблиці із зазначенням: суми позики, імен позичальника та кредитора, час та місце надання позики, розмір проценту, строк та місце виплати, застава, імена свідків та відтиск нігтя позичальника.²

Центром кредитних операцій в Древньому Вавилоні були храми. У них зберігалися зерно, посуд, срібло та інші цінності, а кредити надавалися служителями храму. Найвідомішими храмами-банками були Дельфійський, Ефейський, Делоський та Самоський.³

¹ Лазарова Л. Б. История возникновения и развития кредитного рынка / Л. Б. Лазарова // Материалы V Всероссийской научно-практической конференции [Молодежь и наука: актуальные проблемы социально-экономического развития регионов России], (Владикавказ, 28 квітня 2017 року). – Владикавказ : ИПЦ ИП Цопанова А.Ю, 2017. – С. 37.

² Прядко В. В. Історія грошей і кредиту: підручник / В. В. Прядко, М. М. Сайко. – К. : Кондор, 2009. – С. 26-27.

³ Стеценко Н.А. Банківське кредитування: історія розвитку і сучасний стан / Н. А. Стеценко, С. М. Заїка // Вісник Хмельницького національного університету. – 2014. – № 5. – С. 251.

У IV столітті до н.е. кредитування стало відоме в Афінах. Тут кредиторами виступали трапезити, які зберігали цінності, були посередниками та свідками при укладенні договорів та здійсненні різних операцій. Такий кредити могли надаватися на різноманітні споживчі цілі, викуп з полону, а також виробничі цілі: започаткування власної справи, рідше – розширення вже існуючої справи. У зв'язку з відсутністю правового врегулювання не було обмежень щодо процентної ставки і кредити могли надаватися під будь який процент. Як правило, розмір процентів встановлювався в межах 12%.⁴

Правила кредитування Стародавньої Греції були перейняті грецькими колоніями – містами-полісами Північного Причорномор'я, і таким чином кредитування потрапило на українські землі.⁵

Зважаючи на те, що системі українського цивільного права характерна рецепція римського приватного права, велику теоретичну роль у дослідження договору кредиту відіграють римські правові формули кредиту та позики.

Однією з найдревніших форм позики в Стародавньому Римі вважається формальний контракт *Nexum*. Цей контракт сформувався ще до прийняття Законів XII таблиць. Контракт *Nexum* укладався з суворим дотриманням обряду манципації у присутності п'яти свідків і вагаря. У випадку неповернення боргу кредитор був вправі «накласти руку» на боржника: тримати його в ув'язненні протягом шістдесяти днів. Протягом такого ув'язнення боржника тричі виводили на форум до претора, де публічно оголошувалася сума боргу. Втретє його продавали в рабство або вбивали. Тільки 326 р. до н.е. боргове рабство було скасовано законом Петелія.⁶

Близькою, проте не тотожною, до сучасного розуміння договору кредиту в часи Стародавнього Риму була юридична конструкція «*mutuum*» - з лат. позика. В Дігестах Юстиніана римські юристи описують «*mutuum*» як договір, за яким

⁴ Стеценко Н.А. Банківське кредитування: історія розвитку і сучасний стан / Н. А. Стеценко, С. М. Заїка // *Вісник Хмельницького національного університету*. – 2014. – № 5. – С. 251.

⁵ Стеценко Н.А. Банківське кредитування: історія розвитку і сучасний стан / Н. А. Стеценко, С. М. Заїка // *Вісник Хмельницького національного університету*. – 2014. – № 5. – С. 251.

⁶ Бостан Л. М. Історія держави і права зарубіжних країн / Л. М. Бостан, С. К. Бостан. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – С. 128.

одна сторона (позикодавець) передає у власність другій стороні (позичальнику) грошову суму або визначену кількість інших речей, визначених родовою ознакою, з обов'язком позичальника повернути таку ж грошову суму, або таку ж кількість речей того ж роду, котрі були отримані, із закінченням вказаного в договорі строку або на вимогу.⁷

Поряд з безпроцентним за своєю природою договором «*mutuum*», використовувалася інша юридична конструкція, яка передбачала проценти за користування грошима – «*foenus*» (з лат. – процент). Розмір такого процента був законодавчо обмежений та дорівнював 1/12 від суми кредиту. Після прийняття закону плебейського трибуна Луція Генуція у 342 р. до н.е. «*foenus*» були заборонені. З цього часу проценти почали іменуватися «*usura*», законодавцем було введено ряд заходів для забезпечення захисту боржників: 1) припинення нарахування проценту, коли сума несплачених процентів зрівнювалася з сумою боргу; 2) заборона вирахування суми процентів із суми грошей при їх видачі; 3) заборона анатоцизму – нарахування процентів на проценти.⁸

Відомо також про формування спеціалізованих банківсько-кредитних товариств, котрі займалися наданням кредиту. Вони належали до товариств, метою діяльності яких було здійснення лише однієї угоди (з лат. – «*societas unius rei*»). Формування капіталу відбувалося за рахунок внесків сторін договору про створення такого товариства, що суттєво обмежувало економічні ризики кредиторів при наданні кредитів. Особливою ознакою таких товариств було те, що один із учасників обов'язково мав бути професійним банкіром, а умови надання кредиту встановлювалися у договорі про створення товариства.⁹

Після розпаду Римської імперії у 467 році до н.е в умовах економічного спаду характерним стало соціально-економічне посилення ролі церкви. Це

⁷ Шидер С. Историческое развитие правового регулирования института заемных обязательств / С. Шидер // Материалы научно-практической конференции [«Наука, образование, культура»] (Комрат), 2018. – С. 209.

⁸ Канаев А. В. Кредитные обязательства в системе римского частного права : [Електронний ресурс] / А. В. Канаев. – Режим доступу : <https://cyberleninka.ru/article/n/kreditnye-obyazatelstva-v-sisteme-rimskogo-chastnogo-prava>.

⁹ Сайко М. М. Кредитні товариства у Давньому Римі (епоха пізньої республіки – ранньої імперії) : [Електронний ресурс] / М. М. Сайко. – Режим доступу : https://chtyvo.org.ua/authors/Saiko_Mykhailo/Kredytni_tovarystva_u_davnomu_Rymi_epokha_piznoi_respubliky__ranoi_imperii/.

відобразилося й у сфері кредитування. Прикладом є розвиток та поширення кредитно-лихварських відносин у Київській Русі. Спочатку таке правове регулювання відображалось у звичаях брати відсотки за гроші та речі, що позичаються, давати речі «в куплю» або «в гостьбу», а згодом – було законодавчо закріплено у положеннях «Руської правди». Зокрема законодавчо врегульовувалося питання укладення та виконання кредитних угод купців, встановлювалися штрафи за несплату боргу, розмір відсотків тощо.¹⁰

У середньовіччі на українських землях кредит був децентралізованим, надавався окремими особам (переважно купцями). В XVII столітті вже існували установи, де укладалися кредитні угоди, заставлялося майно у забезпечення кредиту. В XVIII-XIX століттях кредитна система розвивалася у складі як Російської імперії, так і у складі Австро-Угорської імперії. Їй характерний розвиток мережі банківських установ, удосконалення кредитного процесу (і кредитних угод зокрема).¹¹ Слід відзначити, що в силу діяльності на західно-українських землях іноземних австрійських, німецьких та польських банків, чинився значний вплив цих держав на кредитний процес, що відображалось у законодавстві, умовах кредитних договорів.

Розвиток кредитної діяльності в Україні в період адміністративно-командної економіки був сповільненим. Радянський уряд встановлював жорстке регулювання та ліміти кредитування, а всі кредитні установи були націоналізовані та приєднані до Народного банку РРФСР.¹²

У Цивільному кодексі УРСР 1963 року передбачалося, що кредитування громадян здійснювалося у вигляді надання банківських позичок відповідно до 383 Кодексу, у випадках і в порядку, що передбачені законодавством.¹³

¹⁰ Шведенко П. Ю. Історичні аспекти становлення банківського кредитування. / П. Ю. Шведенко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2013. – № 2. – С. 236.

¹¹ Стеценко Н.А. Банківське кредитування: історія розвитку і сучасний стан / Н. А. Стеценко, С. М. Заїка // Вісник Хмельницького національного університету. – 2014. – № 5. – С. 252.

¹² Стеценко Н.А. Банківське кредитування: історія розвитку і сучасний стан / Н. А. Стеценко, С. М. Заїка // Вісник Хмельницького національного університету. – 2014. – № 5. – С. 253.

¹³ Цивільний кодекс Української РСР : Кодекс від 18 липня 1963 року : [Електронний ресурс] / База даних «Законодавство України». – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1540-06>.

1.2. Поняття, форми та види кредиту. Поняття процента.

Для глибшого осмислення правової природи договору кредиту, необхідним є дослідження сутності кредиту як комплексної економіко-правової категорії, теоретичних засад його функціонування та внутрішньої структури; аналіз категорії процента, його функції у кредитних відносинах.

Слово «кредит» увійшло до вжитку з латинської мови: «credo» (з лат. вірити, позичати), «creditum» (з лат. позика або борг).¹⁴

Найбільш поширеними в економічній науці є ряд підходів до визначення сутності кредиту: 1) як цінність, що передається одним суб'єктом іншому; 2) як вид суспільних відносин у сфері економіки; 3) як вияв довіри кредитора до позичальника; 4) як форма руху позиченої вартості тощо.¹⁵

Передумовою кредиту є наявність в одних суб'єктів кредитних відносин тимчасово вільних коштів, а в інших – поточних або майбутніх доходів, котрими вони зможуть його сплатити. Такий рух капіталу призводить до його перерозподілу між різними суб'єктами: фізичними особами, суб'єктами господарювання в різних галузях економіки.¹⁶

Економісти розглядають явище кредиту в контексті двох класичних теорій кредиту: 1) натуралістична; та 2) капіталотворча. Капіталотворча теорія вказує на те, що кредит є самостійним капіталом, як і гроші, в той час як натуралістична визначає кредит тільки як форму руху матеріальних благ, а капітал є лише його об'єктом; банки не є посередниками в кредиті, а його творцями, в той час як натуралістична теорія визначає банки як посередників; активні операції банків є первинними щодо пасивних на відміну від натуралістичної теорії, котрій характерна первинність пасивних, а не активних операцій.¹⁷

¹⁴. Latin-English Dictionary : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.online-latin-dictionary.com/latin-english-dictionary.php>.

¹⁵. Гроші та кредит: підручник / [О. В. Дзюблюк, Б. П. Адамик, Г. Р. Баянт та ін.] ; за заг. ред. О. В. Дзюблюка / ТНЕУ. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка», 2018. – С. 391-393.

¹⁶. Поляк Н. П. Теоретичні аспекти сутності кредиту. / Н. П. Поляк // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2014. – № 6. – С. 186.

¹⁷. Гернего Ю.О. «Кредит» у контексті класичних теорій та економічної думки сучасності / Ю. О. Гернего // Фінанси, облік і аудит. – № 1. – К. : Редакційно-видавничий відділ КНЕУ. – 2013. – С. 33.

В ході еволюції теорій кредиту та розвитку його сучасних форм та видів, більш актуальним стає дослідження сутності кредиту з позиції результуючої теорії. Такій теорії характерні поєднанням положень натуралістичної та капіталотворчої теорій, адаптованість до сучасних умов. Ключовими положеннями теорії є: 1) кредит – це ресурс прибутку як для кредитора, так і для позичальника; 2) ціль кредиту – створення поштовху до виникнення прибутку, а не безпосереднє його формування; 3) спільна мета учасників кредитних відносин – це оптимізація рівня ризиків при наданні та отриманні кредиту; 4) попередня оцінка необхідності використання кредиту прямо впливає на ефективність його використання. Тут мета кредиту полягає у сприянні формуванню реального капіталу через реалізацію розширеного відтворення при недостатності джерел фінансування.¹⁸

Поляк Н.П. зазначає, що кредиту, окрім іншого, характерні: 1) високоризиковість відносин; 2) поворотність; 3) платність; 4) забезпеченість; 5) строковість; 6) цільове використання; 7) використання на договірних засадах.¹⁹

Форма кредиту – це зовнішній прояв кредитних відносин, що визначається матеріальною формою позичених цінностей. Найбільш загальним підходом до класифікації форм кредиту є визначення характеру позиченої вартості, за яким визначають товарну та грошову форми. Притаманним для них є внутрішній зв'язок та взаємодоповнення, адже часто кредити у товарній формі можуть погашатися в грошовій формі і навпаки. Варто зазначити, що форми різняться за сферами та обсягами використання: найбільш поширена саме грошова форма кредиту.²⁰

З огляду на структурність, притаманну кредиту, можна застосувати багато критеріїв його класифікації, виділивши при цьому ряд видів кредиту. Кожен вид

¹⁸ Гернего Ю. О. «Кредит» у контексті класичних теорій та економічної думки сучасності / Ю. О. Гернего // Фінанси, облік і аудит. – № 1. – К. : Редакційно-видавничий відділ КНЕУ. – 2013. – С. 36-37.

¹⁹ Поляк Н. П. Теоретичні аспекти сутності кредиту. / Н. П. Поляк // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2014. – № 6. – С. 186.

²⁰ Малахова О. Л. Генезис теоретичних підходів до форм кредиту як економічної категорії / О. Л. Малахова // Глобальні та національні проблеми економіки. – Миколаїв : МНУ ім. В. О. Сухомлинського – 2018. – № 21. – С 606.

кредиту зовнішньо виражається у товарній чи грошовій формах, описаних вище. «...вид кредиту – це деталізована його характеристика за організаційно-економічними ознаками, що використовується для класифікації кредитів... конкретний прояв основних форм кредиту». Застосувавши загальноприйнятий критерій – суб'єкта кредитних відносин, можна виокремити такі види кредиту: 1) комерційний кредит; 2) банківський кредит; 3) споживчий кредит; 4) державний кредит; 5) міждержавний (міжнародний) кредит.²¹

В залежності від цільових потреб позичальника виділяють: 1) виробничий кредит; 2) споживчий кредит.²²

Необхідно зазначити, державний кредит не входить до об'єкту нашого дослідження. Державний кредит є категорією виключно фінансового права.²³

Економісти часто розглядають міжнародний та міждержавний кредит як ідентичні категорії, тим не менш аналіз їх сутнісних ознак та чітке розмежування має важливе теоретичне та практичне значення для правників. Так, у міждержавному кредитному договорі сторонами виступають держави в особі їх урядів, а правове регулювання таких відносин здійснюється нормами міжнародного економічного (публічного) права.

На противагу вищезазначеному, міжнародний кредитний договір є приватно-правовою категорією. В цій ситуації у кредитних відносинах окрім юридичної рівності, свободи волевиявлення та майнової самостійності присутній іноземний елемент. При цьому надання кредиту набуває транскордонного характеру, а відносини кредитування здійснюються на стику двох іноземних правопорядків. Правове регулювання міжнародних приватноправових кредитних відносин слід розглядати в контексті галузі та науки міжнародного приватного права.

²¹. Гроші та кредит: підручник / [О. В. Дзюблюк, Б. П. Адамик, Г. Р. Балянт та ін.] ; за заг. ред. О. В. Дзюблюка / ТНЕУ. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка», 2018. – С. 424-425.

²². Гроші та кредит: підручник / [О. В. Дзюблюк, Б. П. Адамик, Г. Р. Балянт та ін.] ; за заг. ред. О. В. Дзюблюка / ТНЕУ. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка», 2018. – С. 418.

²³. Гурковська К. А. Фінансове право України: навч. посібник / [К. А. Гурковська, О. Б. Мороз, Ю. С. Назар, Л. М. Сукмановська] – Львів: ЛьвДУВС, 2016. – С.17.

Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» дає нам визначення кредиту у вузькому значенні. Відповідно до п.3 ч.1 ст.1 закону фінансовий кредит – це кошти, які надаються у позику юридичній або фізичній особі на визначений строк та під процент.²⁴

У законі Про банки та банківську діяльність» розширене розуміння, відповідно до якого банківський кредит – це будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми.²⁵

На думку Лепех С. М. кредит у правовому розумінні – це фінансова послуга, яка полягає в передачі коштів, банківських металів на засадах повернення такої ж їх кількості, надання відстрочки або розстрочки платежу.²⁶

З урахуванням вищезазначеного, кредит – це ризикові суспільні економічні відносини зобов'язального характеру з приводу надання кредитором фінансової послуги у вигляді позиченої вартості за договором юридичним та фізичним особам для подальшого використання на засадах поворотності, платності, строковості, забезпеченості, цільового використання з метою отримання кредитором позитивного економічного ефекту від руху позиченої вартості та збільшення капіталу позичальника.

Для цілей цивільного права поняття «кредит» використовується в таких аспектах: 1) як договірне зобов'язання за кредитним договором і зобов'язання комерційного кредиту, котре не має окремої договірної конструкції та встановлюється як умова в інших цивільно-правових договорах; 2) як об'єкт кредитного договору – сума коштів, котру кредитор має надати

²⁴ Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12 липня 2001 року : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2664-14>.

²⁵ Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07 грудня 2012 року : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2121-14>.

²⁶ Лепех С. М. Кредитний договір: автореф. дисер. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / С. М. Лепех. – Л., 2004. – С. 8.

позичальнику, а останній – повернути кредитодавцеві; 3) як предмет зобов'язання комерційного кредиту.²⁷

Оскільки в кредитних відносинах гроші використовуються як ресурс з метою обслуговування руху позиченої вартості і отримання прибутку, то вартість грошей виражається у їх купівельній спроможності, а ціна – у формі процента. За своєю суттю процент є ціною позиченої вартості, тобто платою, яку кредитодавець отримує від позичальника за позичені кошти або матеріальні цінності.²⁸

Сплата процента є завершальним етапом руху позиченої вартості та супроводжує закінчення відносин між кредитором та позичальником.²⁹

Податкове законодавство визначає процент як дохід, який сплачується (нараховується) позичальником на користь кредитора як плата за використання за використання залучених на визначений або невизначений строк коштів або майна. До процентів, зокрема належать платежі за використання коштів або товарів (робіт, послуг), отриманих у кредит.³⁰

Процентна ставка є відносним показником вартості кредиту, що вказує на відношення суми сплачених процентів до суми позики. Кредитодавці мають право самостійно встановлювати рівень процентної ставки в залежності від попиту і пропозиції на кредитному ринку, облікової ставки Національного банку України, зміни обсягу грошей та інфляційних процесів.³¹ До інших факторів формування процентної ставки можна віднести кредитний ризик, спосіб та якість забезпечення, строк кредиту тощо.

²⁷ Баскакін А. Ю. Щодо поняття кредит у цивільному праві України / А. Ю. Баскакін // Держава і право. – 2012. – № 56. – С. 259.

²⁸ Гроші та кредит: підручник / [О. В. Дзюблюк, Б. П. Адамик, Г. Р. Баянт та ін.] ; за заг. ред. О. В. Дзюблюка / ТНЕУ. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка», 2018. – С. 486.

²⁹ Дученко М. М. Гроші та кредит: конспект лекцій : [Електронний ресурс] / М. М. Дученко, Ю. О. Єрешко, О. А. Шевчук. – Режим доступу: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/24905>.

³⁰ Податковий кодекс України : Кодекс; Закон України від 02 грудня 2010 року : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17>.

³¹ Трохименко М. Ю. Фактори впливу на рівень відсоткової ставки комерційних банків / М. Ю. Трохименко, І. А. Шеховцова // Сучасні проблеми економіки та підприємництва. – 2014. – № 13. – С. 161.

Відповідно до ст. 1056-1 ЦК України процентна ставка за кредитом може бути фіксованою або змінюваною. Тип ставки визначається кредитним договором.

1.2. Правове регулювання кредитування

Правове регулювання – це особлива форма регламентації суспільних відносин, що включає в себе систему різних юридичних засобів: норми права, юридичні факти, правовідносини, встановлення право- та дієздатності суб'єктів права та їх правового статусу, визначення компетенції органів державної влади тощо.³²

З урахуванням напрямку дослідження слід зазначити, що обсяг юридичних засобів у цивільно-правовому регулюванні відносин може і повинен відрізнятися від обсягу таких засобів у інших сферах правового регулювання, оскільки обсяг юридичних засобів зумовлюється тим, що цивільним відносинам характерні юридична рівність сторін, вільне волевиявлення та майнова самостійність учасників.

Характерними для цивільно-правового регулювання є: юридичні факти, зокрема дії осіб у формі правочинів, котрі є виявом їх зовнішньої волі (договорів, односторонніх правочинів тощо); диспозитивний характер цивільно-правового регулювання, котрий дає можливість вибору альтернативної поведінки в законодавчо встановлених межах та виражається в диспозитивних нормах права; відновлювальна функція цивільно-правової санкції, що виражається у формах відповідальності: реституція, відшкодування збитків, сплата штрафних санкцій тощо.³³

Відносини кредитування є комплексними за своєю суттю, оскільки надання фінансового кредиту є фінансовою послугою відповідно до ст. 4 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», а

³². Котенко О. А. Правове регулювання в контексті дії права та його основоположних принципів / О. А. Котенко // Альманах права. – 2012. – № 3. – С. 183.

³³. Мазур О. С. Цивільне право України: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. С.8-9.

кредитодавець є суб'єктом господарювання, що здійснює фінансову (в т. ч. банківську) діяльність. Тому, в залежності від того, яку частину відносин ми розглядаємо, можна досліджувати публічно-правове та приватно-правове регулювання кредитування, яке виражається в нормах господарського, фінансового та цивільного права. Норми зазначених галузей права перебувають між собою у тісному зв'язку та чинять взаємний вплив, тим не менш їх слід чітко відрізнити за предметом та методом правового регулювання.

Публічно-правове регулювання функціонування ринку фінансових послуг встановлюється Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» та державне регулювання ринків фінансових послуг». Складовою ринку фінансових послуг виступає ринок банківських послуг, діяльність на якому врегульована Законом України «Про банки та банківську діяльність»». Вказані закони встановлюють ряд вимог до господарської діяльності надавачів фінансових та банківських послуг, а також – правила регулювання ринку та нагляду за ним.

Не зважаючи на те, що в фінансовій (зокрема банківській) сфері поширеним є застосування значного масиву норм публічного права, в основі правовідносин банку з клієнтом лежать методи правового регулювання, характерні приватному праву.³⁴

Основним нормативно-правовим актом цивільного права, що містить норми щодо договору кредиту є ЦК України. Норми §1, 2 Глави 71 ЦК України складають інститут кредитного договору та регулюють відносини сторін кредитного договору щодо його предмету, форми, процентів за договором, прав та обов'язків, відповідальності, особливостей комерційного кредиту, правових наслідків недійсності договору тощо.

Відповідно до ч. 3 ст. 1054 ЦК України особливості правового регулювання відносин за договором споживчого кредиту встановлюються Законом України «Про споживче кредитування»». Відповідно до ст. 11 Закону України № 1023-

³⁴. Безклубий І. А. Банківські правочини: цивільно-правові проблеми: Монографія. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – С. 29.

ХІІ від 12 травня 1991 року «Про захист прав споживачів» вказаний закон субсидіарно застосовується до відносин споживчого кредитування у частині, що не суперечить Закону України «Про споживче кредитування».

Тим не менш, щодо кредитного договору слід зазначити, що відповідно до ч. 2 ст. 3 Закону України «Про споживче кредитування», дія цього Закону не поширюється на: 1) договори, що містять умову про споживчий кредит у формі кредитування рахунку зі строком погашення кредиту до одного місяця, та кредитні договори, що укладаються на строк до одного місяця; 2) договори позики, що не передбачають сплати процентів чи будь-яких інших платежів за користування наданими за такими договорами грошовими коштами; 3) кредитні договори, метою яких є надання споживачу права вчиняти правочини з фінансовими інструментами, якщо такі правочини вчиняються за участю чи за посередництвом кредитодавця або іншого професійного учасника ринку цінних паперів; 4) кредити, що надаються виключно в рамках відповідних державних програм або програм органів місцевого самоврядування визначеному колу фізичних осіб і передбачають окремі, визначені такими програмами, умови кредитування, у тому числі виплату процентів за користування кредитом; 5) несанкціонований овердрафт, що є перевищенням суми операції, здійсненої за рахунком, над сумою встановленого кредитного ліміту, що обумовлений договором між кредитодавцем та споживачем і не є прогнозованим за розміром та часом виникнення; 6) кредитні договори, загальний розмір кредиту за якими не перевищує однієї мінімальної заробітної плати, встановленої на день укладення кредитного договору; 7) кредити, що надаються ломбардами у разі передання предмета застави на збереження ломбарду, за умови що зобов'язання споживача обмежуються вартістю предмета застави.³⁵

Особливості кредитування у сфері господарювання встановлюються господарським законодавством, зокрема ст. ст. 345-349 ГК України. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 345 ГК України, кредитні відносини здійснюються на

³⁵. Про споживче кредитування : Закон України від 15 листопада 2016 року : [Електронний ресурс] / База даних «Законодавство України». – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1734-19>.

підставі кредитного договору, що укладається між кредитором та позичальником у письмовій формі.³⁶

Окрім вищезазначених норм, на підставі системного аналізу норм цивільного законодавства, слід вважати, що на кредитні відносини поширюють свою дію загальні положення цивільного законодавства, положення про правочини, строки та терміни, позовну давність, право власності, зобов'язання, загальні положення про договір, його укладення, зміну та розірвання, загальні положення про послуги тощо.

Оскільки надання фінансового кредиту є фінансовою послугою, то кредитний договір є договором про надання фінансових послуг, а тому на нього поширюється дія вимог ст. 6 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг».

Велике значення у правовому регулюванні кредитування має договірне правове регулювання, виразом якого є кредитний договір. Особливо важливим договір є для приватного права, де суб'єкти права відповідно до принципу приватної автономії (з урахуванням меж такої автономії) самі регулюють свої правовідносини на основі консенсусу та безпосередньо впливають на оформлення своїх прав та обов'язків.³⁷ Важливо звернути увагу на визначення меж автономії сторін при укладенні кредитного договору, оскільки, в силу специфіки правовідносин, перетину приватних та публічних інтересів у кредитному процесі, законодавець помістив до цивільного законодавства ряд імперативних норм щодо форми, сторін договору, порядку укладення та змісту кредитного договору, а також вимоги щодо можливості та порядку здійснення підприємницької діяльності кредитором.

3. Поняття та ознаки договору кредиту. Елементи та умови договору кредиту, права та обов'язки сторін.

³⁶. Господарський кодекс України : Кодекс України від 16 січня 2003 року : [Електронний ресурс] / База даних «Законодавство України». – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/436-15>.

³⁷. Погребняк С. Договір: загальнотеоретичне розуміння / С. Погребняк // Вісник академії правових наук України. – 2011. – № 4. – С. 20.

Легальне визначення кредитного договору дається законодавцем у ЦК України. Відповідно до ч. 1 ст. 1054 ЦК України за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти.

В науці цивільного права ведеться дискусія щодо визначення кредитного договору як виду договору позики. Окрім цієї, існує також думка про те, що кредитний договір є самостійною договірною конструкцією. Протилежність цих підходів до визначення юридичної природи та визначення місця кредитного договору та договору позики в системі договорів зумовлена схожістю економічної сутності позикових та кредитних правовідносин, тим не менш слід зважати на ознаки, що свідчать про їх самостійність. Дійсно, правила договору позики відповідно до ч. 2 ст. 1054 ЦК України застосовуються до відносин за кредитним договором, якщо інше не визначено положеннями про кредитний договір та не суперечить суті кредитних відносин. Але вищезгадана норма не вказує на те, що кредитний договір є різновидом договору позики, а є лише виявом принципу аналогії закону і спрямована на виключення дублювання норм.³⁸

Серед ознак, що аргументовано вказують на самостійність кредитного договору є предмет договору: у кредитному договорі предметом є тільки грошові кошти, в той час як у договорі позики – грошові кошти та речі, визначені родовими ознаками. Кредитний договір є консенсуальним, а договір позики реальним, а тому кредитний договір є укладеним при дотриманні форми та досягненні всіх істотних умов. Важливою ознакою, що відрізняє кредитний договір є його суб'єктний склад. Коло кредиторів тут зводиться до банків та фінансових установ, які мають право надавати фінансові кредити на підставі банківської або іншої ліцензії відповідно до спеціального законодавства, в той

³⁸. Можчіль А. А. Порівняльна характеристика кредитного договору та договору позики / А. А. Можчіль // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». – 2018. – № 9. – С. 40.

час як за договором позики позичальником може виступати будь який учасник цивільних відносин, зазначений у ст. 2 ЦК України. Кредитний договір є виключно відплатним у порівнянні з договором позики, котрий може бути як відплатним так і безвідплатним. Іншими важливими ознаками кредитного договору є його двосторонність, в той час як договору позики властива односторонність. Також, діє імперативна вимога ч. 1 ст. 1055 ЦК України до форми кредитного договору, котра встановлює обов'язкову письмову форму договору та нікчемність договору як наслідок недодержання встановленої форми.³⁹

Сторонами кредитного договору є кредитордавець – фінансова установа (в т. ч. банк) та позичальник – фізична або юридична особа, що одержує кошти для підприємницьких або споживчих цілей.⁴⁰

Для чіткого визначення поняття «кредитордавець» слід проаналізувати характер спеціальної правоздатності фінансових установ та визначення їх можливості виступати стороною у кредитному договорі.

Так, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», основними ознаками фінансової установи є: 1) юридична особа; 2) надає одну або декілька фінансових послуг відповідно до закону; 3) у прямо зазначених в законі випадках надає інші послуги, пов'язані з наданням фінансових послуг; 4) внесена до реєстру фінансових установ; 5) є банком, кредитною спілкою, ломбардом, лізинговою компанією, довірчим товариством, страховою компанією, установою накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційним фондом або компанією, іншою юридичною особою, виключним видом діяльності якої є надання фінансових послуг.

У п. 2 ч. 1 ст. 1 та ч. 3 ст. 5 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», законодавчо встановлено

³⁹. Можчіль А. А. Порівняльна характеристика кредитного договору та договору позики / А. А. Можчіль // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». – 2018. – № 9. – С. 40.

⁴⁰. Цивільне право України: підручник / [Л. М. Баранова, В. І. Борисова, М. В. Домашеяко та ін.]; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатесової, В. Л. Яроцького. К.: Юрінком Інтер, 2004. – Т. 2. – С. 549.

визначення кредитної установи та її виключне право на підставі відповідної ліцензії надавати фінансові кредити за рахунок залучених коштів. Так, кредитна установа – це фінансова установа, яка відповідно до закону про діяльність відповідної фінансової установи має право за рахунок залучених коштів надавати фінансові кредити на власний ризик.

З аналізу понять «фінансова установа» та «кредитна установа» можна зробити висновок, що не кожна фінансова установа може надавати фінансові послуги з надання фінансового кредиту, а лише кредитна установа, яка отримує відповідну ліцензію на надання такого виду фінансової послуги.

Відповідно до постанови КМУ від 7 грудня 2016 року № 913, якою затверджено ліцензійні умови провадження господарської діяльності з надання фінансових послуг орган ліцензування надає ліцензію на надання коштів у позику, в т. ч. на умовах фінансового кредиту, тільки у випадку, якщо така фінансова послуга буде надаватися на підставі кредитного договору або іншого договору, який має всі ознаки кредитного договору, котрі визначено ст. 1054 ЦК України.

Відповідно до ст. 1055 ЦК України обов'язковим для кредитного договору є його укладення в письмовій формі. У випадку недодержання письмової форми, правовим наслідком є нікчемність договору.

Істотними умовами договору відповідно до ч. 2 ст. 638 ЦК України є умови про предмет договору, умови, визначені законом як істотні або є необхідними для договорів відповідного виду, а також умови, щодо котрих хоча б за заявою однієї зі сторін має бути досягнуто згоди.

Істотні умови кредитного договору складають предмет, строк повернення ціна, виражена у розмірі процентів за договором.⁴¹

Предметом кредитного договору відповідно до ст. 1054 ЦК України є грошові кошти (кредит). Відповідно до ст. 192 ЦК України гроші (грошові кошти) – законний платіжний засіб у формі гривні як грошової одиниці України

⁴¹. Цивільне право України: підручник / [Л. М. Баранова, В. І. Борисова, М. В. Домашеяко та ін.]; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатеевої, В. Л. Яроцького. К.: Юрінком Інтер, 2004. – Т. 2. – С. 551

або іноземна валюта, котра використовується в Україні у випадках і в порядку, визначеному Законом України № 2473-VIII від 21 червня 2018 року «Про валюту і валютні операції». Згідно зі ст. 524 ЦК України зобов'язання має бути виражене у грошовій одиниці України – гривні. Також сторони можуть визначити грошовий еквівалент зобов'язання у іноземній валюті.

Строк повернення кредиту або строк користування ним визначається за погодженням сторонами договору. Відповідно до ч. 2 ст. 347 ГК України за строками користування розрізняють кредити: 1) короткострокові – до одного року; 2) середньострокові – до трьох років; 3) довгострокові – понад три роки.

З вищевказаною умовою договору пов'язана умова щодо його ціни (проценти за кредит), котра встановлюється відповідно до правил ст. 1056-1 ЦК України.

Позичальник за договором зобов'язується: використати кредит за цільовим призначенням (у разі наявності умови про цільове призначення кредиту); забезпечити повернення одержаного кредиту і сплату нарахованих процентів у встановлені строки. Окрім цього, він має право: достроково розірвати договір, повністю повернувши одержаний кредит, включаючи проценти за користування ним, попередньо повідомивши про це кредитодавця; звертатися до банку щодо пролонгації або перенесення строків погашення кредиту у випадку виникнення обставин, що ускладнюють або унеможливають виконання зобов'язання.⁴²

Кредитодавець зобов'язаний надати кредит позичальникові в розмірах і на умовах, встановлених договором. Окрім цього, кредитодавець має право: контролювати та перевіряти кредитоспроможність позичальника та поручителя, стан предмета забезпечення і цільове використання кредитних коштів, розірвати договір і достроково стягнути кредит зі сплатою штрафу у випадку недотримання позичальником умов договору, давати згоду на пролонгацію або перенесення строків погашення кредиту за наявності вільних кредитних ресурсів, змінювати за згодою позичальника процентну ставку за кредитним

⁴². Кредитний договір: порядок укладення, його зміна, розірвання та виконання : [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://bit.ly/3jaPZNu>.

договором у випадку зміни ситуації на ринку кредитних ресурсів. Слід зазначити, що права та обов'язки сторін не є вичерпними.⁴³

Особливою формою кредитування є зобов'язання комерційного кредиту. З аналізу ст. 1057 ЦК України зрозуміло, що комерційний кредит – це аванс, попередня оплата, відстрочення або розстрочення оплати товарів, робіт або послуг. Його надання передбачається договором про передання у власність другій стороні грошей або речей, визначених родовими ознаками, а до умов договору в частині надання комерційного кредиту застосовуються ст. ст. 1054-1056 ЦК України.

На думку Ленського С. В. комерційний кредит, будучи особливим способом виконання договірною відплатного зобов'язання, формує у його складі самостійне кредитне правовідношення з відмінним від основного договору предметом та правовим регулюванням. Оформлення такого правовідношення можливе як у вигляді змішаного договору (у поєднанні із зобов'язанням, що стало підставою його виникнення, так і у вигляді самостійного договору, проте з обов'язковим зазначенням зобов'язання, способом виконання якого є комерційний кредит.⁴⁴

Висновки до Розділу I

Історія кредитних відносин почалася ще в часи існування Древнього Вавилону, де кредитування значно розвинулося і поширилося. Вже в той час існували виробничий, споживацький та комерційний види кредиту. Праобразом банківських установ виступали храми.

Значного поширення кредит набув і в Стародавній Греції та Древньому Римі. Особливо слід відзначити роботу римських юристів у виробленні правових

⁴³. Кредитний договір: порядок укладення, його зміна, розірвання та виконання : [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://bit.ly/3jaPZNu>.

⁴⁴. Ленський С. В. Форма договору комерційного кредитування / С. В. Ленський // Юрист України. – 2012. – № 1-2. – С. 50-51.

формул кредитування, значного впливу контрактів «pexum» та «mutuum» на розвиток договірної форми кредитування.

Вперше кредит з'явився на теренах України саме у грецьких містах-полісах, де активно розвивалися економічні (в т. ч. кредитні) правовідносини.

Розвиток та поширення кредитно-лихварських відносин у Київській Русі характеризувався великим впливом церкви. Вперше правове регулювання відобразилося у звичаях, зокрема позики «в куплю» або «в гостьбу», котре згодом було удосконалено в питаннях укладення і виконання договору кредиту і викладено у положеннях «Руської правди».

Середньовічний період розвитку кредиту відбувався в умовах розвитку економічних відносин в Речі Посполитій, після її поділу у XVIII-XIX ст. – в Російській та Австро-Угорській імперіях. Період характеризується розвитком мережі банківських установ, а на західно-українських землях, крім того, розширення діяльності іноземних польських, німецьких, австрійських банків, що безумовно вплинуло на кредитний процес та розвиток кредитного договору зокрема.

В більшовицький та радянський періоди розвиток кредитування значно сповільнився з переходом на командно-адміністративний тип економіки, держава монополізувала надання кредитів і кредитувала переважно народне господарювання.

З економічної точки зору, найбільш поширеними є такі підходи до визначення кредиту: 1) як цінність, що передається одним суб'єктом іншому; 2) як вид суспільних відносин у сфері економіки; 3) як вияв довіри кредитора до позичальника; 4) як форма руху позиченої вартості.

Виділяють грошову та товарну форми кредиту. З суб'єктом кредитних відносин виділяють: 1) комерційний кредит; 2) банківський кредит; 3) споживчий кредит; 4) державний кредит; 5) міждержавний (міжнародний) кредит. За цільовим призначенням виділяють споживчий та виробничий кредити.

Кредит – це ризикові суспільні економічні відносини зобов’язального характеру з приводу надання кредитором фінансової послуги у вигляді позиченої вартості за договором юридичним та фізичним особам для подальшого використання на засадах поворотності, платності, строковості, забезпеченості, цільового використання з метою отримання кредитором позитивного економічного ефекту від руху позиченої вартості та збільшення капіталу позичальника.

У цивільному праві поняття «кредит» використовується як: 1) договірне зобов’язання за кредитним договором і зобов’язання комерційного кредиту, котре не має окремої договірної конструкції та встановлюється як умова в інших цивільно-правових договорах; 2) об’єкт кредитного договору – сума коштів, котру кредитор має надати позичальнику, а останній – повернути кредитору; 3) предмет зобов’язання комерційного кредиту.

У зв’язку з комплексністю відносин кредитування, правове регулювання відносин з надання кредиту можна розглядати в публічно-правовому та приватно-правовому аспектах, що має вираження в нормах господарського, фінансового та цивільного права.

Основу правового регулювання відносин з кредитного договору складають норми ЦК України, Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», Закону України «Про споживче кредитування» тощо.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 1054 ЦК України, за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитор) зобов’язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов’язується повернути кредит та сплатити проценти. Договір є двостороннім, консенсуальним та оплатним. Кредитором обов’язково є банк або кредитна установа, що має ліцензію на здійснення кредитних операцій. Істотними умовами кредитного договору є умови про предмет (суму кредиту), строк сплати належних платежів та ціну у вигляді процента. Важливо зазначити,

що для договору обов'язковою є письмова форма, недодержання якої веде до нікчемності правочину.

Зобов'язання комерційного кредиту може виникати з договору про передання у власність іншій особі речей. Так, аванс, попередня оплата, відстрочення або розстрочення оплати товарів, робіт або послуг виступає як спосіб виконання основного зобов'язання, проте формує самостійне кредитне правовідношення.

РОЗДІЛ 2

ПРОБЛЕМИ УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРУ КРЕДИТУ

2.1. Проблеми укладення та форми договору кредиту. Визнання договору кредиту недійсним.

У кредитних відносинах підставою виникнення зобов'язань є договір відповідно до ч. 2 ст. 509 у зв'язку зі ст. 11 ЦК України.

Виконання всіх вимог цивільного законодавства щодо форми та порядку укладення кредитного договору, його істотних умов без сумніву веде до виникнення кредитного зобов'язання. Тим не менш є ряд ознак, що вказують на нікчемність, оспорюваність або неукладеність кредитного договору.

Судам, відповідно до ст. 215 ЦК України, слід розмежовувати види недійсності правочинів. «Нікчемний правочин є недійсним через невідповідність його вимогам закону та не потребує визнання його таким судом. Оспорюваний правочин може бути визнаний недійсним лише за рішенням суду».⁴⁵

Проте не може бути визнаний недійсним кредитний договір, який не вчинено. При розгляді справи про визнання такого правочину недійсним у суді, судам слід чітко визначати момент вчинення правочину. Не є укладеним кредитний договір, якщо відсутня згода за всіма істотними умовами договору, не отримано акцепт стороною, що направила оферту тощо. Важливо розуміти що наслідки недійсності правочину не застосовуються до правочину, який не вчинено.⁴⁶ Щодо передання майна як ознаки укладеності правочину слід вказати на консенсуальний характер кредитного договору, що виключає цю ознаку як необхідний елемент для визначення неукладеності кредитного договору.

⁴⁵ Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними : Постанова Верховного суду України від 06.11.2009 № 9 : [Електронний ресурс] / База даних «Законодавство України». – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0009700-09>.

⁴⁶ Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними : Постанова Верховного суду України від 06.11.2009 № 9 : [Електронний ресурс] / База даних «Законодавство України». – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0009700-09>.

Ненадання кредиту після укладення кредитного договору є порушенням кредитором своїх зобов'язань.

Цікавою є правова позиція КЦС Верховного Суду, викладена у Постанові від 29 липня 2020 року у справі № 522/18292/14-ц. Під час судового провадження у Приморському районному суді м. Одеса відповідач подав зустрічний позов про захист права споживача шляхом визнання кредитного договору неукладеним. Відповідач зазначив, що йому на момент укладення кредитного договору не були роз'яснені варіанти повернення кредиту, включаючи кількість платежів, їх частоту та обсяги, переваги та недоліки інших, окрім запропонованої, схем кредитування, які саме валютні ризики під час виконання зобов'язання можуть виникнути та який обсяг збільшення зобов'язання у такому випадку відбудеться. Також він вказав на те, що він не був ознайомлений з повною інформацією щодо сукупної вартості кредиту, оскільки у договорі відсутні відомості щодо реальної процентної ставки з дорожчання кредиту, а відсутність детального розпису загальної вартості кредиту для споживача унеможлиблює визначення фактичного подорожчання кредиту, тобто, у кредитному договорі відсутня така істотна умова, як ціна, у зв'язку з чим, він вважає, що кредитний договір є неукладеним.

Колегія суддів Верховного Суду щодо зустрічного позову у справі вказує на таке: 1) відповідно до ст. 638 ЦК України, договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору, а істотними є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди; 2) не можна вважати неукладеним договір після його повного чи часткового виконання сторонами, а якщо дії сторін свідчать про те, що договір фактично був укладений, суд має розглянути по суті питання щодо відповідності цього договору вимогам закону. Оскільки позичальник отримав визначені договором кредитні кошти та вчиняв платежі на погашення кредиту, вказаний договір є укладеним, а тому обраний зустрічним позивачем спосіб захисту - визнання кредитного договору неукладеним - не

узгоджується із вимогами закону.⁴⁷ Звідси можна зробити висновок, що фактичне вчинення сторонами дій, спрямованих на виконання кредитного зобов'язання свідчить про отримання оферентом акцепту та укладення кредитного договору, а обраний зустрічним споживачем спосіб захисту права не узгоджується з вимогами закону.

Оспорюваність кредитного договору означає, що його недійсність може бути визнана у судовому порядку відповідно до ст. ст. 203, 215 ЦК України.⁴⁸ У випадку оспорюваності правочину діє презумпція дійсності правочину, а його дійсність може бути оспорена стороною такого правочину або іншою заінтересованою особою у судовому порядку.

Відповідно до ст. 1055 ЦК України, кредитний договір укладається у письмовій формі. Якщо ж він укладений з недодержанням письмової форми, то наслідком є його нікчемність. Саме цією нормою керувалися суди першої та апеляційної інстанції у справі 373/212/16-ц за позовом позичальника до АТ КБ «ПриватБанк» про визнання договору недійсним з моменту його вчинення. Заочним рішенням Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 27.04.2016 року договір на обслуговування кредитного рахунку за кредитною картою був визнаний недійсним, оскільки, на думку Суду, при повторній емісії кредитної картки не було дотримано письмової форми. Це рішення було залишено без змін ухвалою апеляційного суду Київської області від 30.03.2017 року. У квітні 2017 року АТ КБ «Приватбанк» подало касаційну скаргу, вмотивовану тим, що висновки судів не відповідають фактичним обставинам справи, а кредитний договір відповідає вимогам ч.ч. 1, 2 ст. 207, ч. 2 ст. 208 ЦК України, оскільки своїм підписом у анкеті заяві клієнт висловив згоду, що анкета-заява разом з Умовами та правилами надання банківських послуг складає укладений договір про надання банківських послуг.

⁴⁷. Постанова КЦС Верховного Суду від 29 липня 2020 року у справі № 522/18292/14-ц : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://iPLEX.com.ua/doc.php?regnum=90784232&red=10000362ecef43f85f853d10fead326dbb4d41&d=5>.

⁴⁸. Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин : Постанова від 30.03.2012 № 5 : [Електронний ресурс] / База даних «Законодавство України». – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0005740-12>.

У своїй постанові Верховний Суд не погодився з висновками судів попередніх інстанцій та вказав у своїй позиції, що відповідно до ст. ст. 16, 203, 215 ЦК України для визнання судом оспорюваного правочину недійсним необхідними є: 1) пред'явлення позову однією зі сторін правочину або іншою заінтересованою особою; 2) наявність підстав для оспорювання правочину; 3) встановлення порушення (невизнання або оспорювання) суб'єктивного цивільного права та інтересу особи, яка звернулася до суду.⁴⁹ Третя складова вказує на наявність права особи на звернення до суду, ставить таке право в залежність від порушення (невизнання або оспорювання) суб'єктивного цивільного права та інтересу у конкретній категорії справ. Тобто визнання кредитного договору недійсним допускається лише при встановленні порушення (невизнання чи оспорювання) суб'єктивного цивільного права сторони договору. У цій справі Верховний Суд встановив, що позичальник підписав анкету-заяву від 30 червня 2010 року, а також отримував платіжні картки та користувався кредитними коштами в межах встановленого кредитного ліміту. Перевипуск платіжних карток у подальшому, в т.ч. з оформленням платіжної картки іншого класу, не свідчить про укладення іншого кредитного договору, недодержання його письмової форми та не є підставою недійсності кредитного договору.

Важливим у практиці є питання публікації умов та правил надання банками послуг (в т. ч. кредитних) на веб-сайті. Це питання було розглянуто у постанові Великої Палати Верховного Суду від 3 липня 2019 року у справі № 342/180/17.

У справі АТ КБ «Приватбанк» позивався до позичальника про стягнення заборгованості. Банк зазначив, що 18 лютого 2011 року між ним та відповідачем було укладено договір про надання банківських послуг шляхом підписання позичальником анкети-заяви про приєднання до Умов та Правил надання банківських послуг. Саме за умовами цього договору позичальник отримала кредит у розмірі 20 000,00 грн у вигляді встановленого кредитного ліміту на платіжну картку, підтвердивши підписом у заяві, що ця заява разом з Умовами

⁴⁹. Постанова КЦС Верховного Суду від 27 листопада 2019 року у справі № 373/212/16-ц : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86205784>.

та Правилами надання банківських послуг і Тарифами банку, які викладені на банківському сайті складає договір про надання банківських послуг.

Суд першої інстанції вказав на те, що Умови та Правила не є складовою укладеного між сторонами кредитного договору. Суд апеляційної інстанції погодився з рішенням суду попередньої інстанції.

Подавши касаційну скаргу позичальник мотивувався тим, що суди не врахували її доводів про те, що Умови та Правила надання банківських послуг АТ КБ «ПриватБанк», згідно з якими банк самостійно може встановлювати та змінювати кредитний ліміт та умови кредитування клієнтів нею не підписувались. Цей документ також не містить дати його підписання представником позивача. Позичальник вважала, що Умови та Правила надання банківських послуг АТ КБ «ПриватБанк», а також Витяг з Тарифів обслуговування кредитних карт «Універсальна» не можна вважати складовими частинами укладеного між нею та позивачем кредитного договору.

Велика Палата Верховного Суду касаційну скаргу частково задовольнила, вказавши, що позичальник отримала кредит у розмірі 20 000,00 грн, шляхом підписання анкети-заяви про приєднання до Умов та Правил надання банківських послуг у Приватбанку, отримавши платіжну картку. У анкеті-заяві зазначено, що позичальник згодна з тим, що ця заява разом із Пам'яткою клієнта, Умовами та Правилами надання банківських послуг і Тарифами становить між нею та банком договір про надання банківських послуг, а також, що вона ознайомила та погодилась з Умовами та Правилами надання банківських послуг і Тарифами банку, які були надані їй для ознайомлення в письмовому вигляді. До кредитного договору банк додав витяги з Тарифів обслуговування та кредитних карток «Універсальна», Умов та правил надання банківських послуг, розміщені на сайті.

На думку Суду, у переважній більшості випадків застосування конструкції договору приєднання його умови розроблює підприємець (в даному випадку АТ КБ «ПриватБанк»).

Оскільки умови договорів приєднання розробляються банком, тому повинні бути зрозумілі усім споживачам і доведені до їх відома, у зв'язку із чим банк має підтвердити, що на час укладення відповідного договору діяли саме ці умови, а не інші. Тому з огляду на зміст статей 633, 634 ЦК України можна вважати, що другий контрагент (споживач послуг банку) лише приєднується до тих умов, з якими він ознайомлений.

З огляду на вищезазначене, Правила надання банківських послуг ПриватБанку, з огляду на їх мінливий характер, не можна вважати складовою кредитного договору й щодо будь-яких інших встановлених ними нових умов та правил, чи можливості використання банком додаткових заходів, які збільшують вартість кредиту, чи щодо прямої вказівки про збільшення прав та обов'язків кожної із сторін, якщо вони не підписані та не визнаються позичальником, а також, якщо ці умови прямо не передбачені, як у даному випадку - в анкеті-заяві позичальника, яка безпосередньо підписана останньою і лише цей факт може свідчити про прийняття позичальником запропонованих йому умов та приєднання як другої сторони до запропонованого договору.⁵⁰

Споживчий договір кредиту відповідно до ст. 633 ЦК України є публічним договором, тобто договором, в якому одна сторона – підприємець (кредитодавець) взяла на себе обов'язок здійснювати продаж товарів, виконання робіт або надання послуг кожному, хто до неї звернеться (позичальник) (роздрібна торгівля, перевезення транспортом загального користування, послуги зв'язку, медичне, готельне, банківське обслуговування тощо). Відповідно до ч. 2-4 ст. 633 ЦК України, умови публічного договору встановлюються однаковими, крім тих, кому надані відповідно до закону. Кредитодавець не має права надавати перевагу одному споживачеві перед іншим при укладенні публічного договору, якщо таке право не встановлено для нього законом, а також не має права відмовитися від укладення публічного договору за наявності у нього можливостей надання споживачеві відповідних послуг. У разі ж необґрунтованої

⁵⁰. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 3 липня 2019 року у справі № 342/180/17 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82998244>.

відмови кредитодавця від укладення публічного договору, він має відшкодувати збитки, завдані споживачеві такою відмовою.

Окрім іншого, на договір споживчого кредиту як договір приєднання також поширюються вимоги ст. 634 ЦК України, оскільки його умови встановлені кредитодавцем у формулярах або інших стандартних формах, а укладений він може бути лише шляхом приєднання другої сторони до запропонованого договору в цілому. Друга сторона не може запропонувати свої умови договору.

Порядок укладення кредитного договору як договору приєднання має дещо специфічний характер, оскільки вияв волі позичальника зводиться лише до погодження із запропонованими умовами. В силу того, що позичальник не може пропонувати свої умови, може порушуватися баланс інтересів. Це зумовлює об'єктивну потребу у законодавчих гарантіях своїх інтересів при укладенні договору.⁵¹ В аспекті кредитного договору, такі законодавчі гарантії виявляються у законодавстві про особливості правовідносин споживчого кредитування та захист прав споживачів.

Відповідно до ч. 5 ст. 633 ЦК України, актами цивільного законодавства можуть бути встановлені правила, обов'язкові при укладенні та виконанні публічного договору. Таким актом є Закон України «Про споживче кредитування». Так ст. 14 Закону встановлює особливості укладення договору споживчого кредиту. Відповідно до ч. 2 ст. 14 Закону України «Про споживче кредитування», визначення кредитодавцем можливості укладення договору про споживчий кредит здійснюється на підставі відповідного запиту (заяви) споживача, у тому числі з використанням засобів дистанційного зв'язку, та оцінки кредитоспроможності споживача. При укладенні договору забороняється встановлення оплати за розгляд запиту (заяви) про укладення договору про споживчий кредит. Також забороняється вимагати від споживача укладення договору про споживчий кредит як обов'язкової умови придбання будь-яких

⁵¹. Яворська О. Договори приєднання: проблеми правового регулювання : [Електронний ресурс] / О. Яворська. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/15749/24-Yavorska.pdf?sequence=1>.

товарів чи послуг у кредитодавця або у його спорідненої чи пов'язаної особи (ч. 5 ст. 14 Закону України «Про споживче кредитування»).

Важливо також розглянути зміст ч. 3 ст. 14 Закону України «Про споживче кредитування», відповідно до якої у разі відмови кредитодавця від укладення договору про споживчий кредит на підставі інформації, отриманої з офіційних джерел, визначених законодавством, зокрема з бюро кредитних історій, споживачу безоплатно надається відповідна інформація із зазначенням таких джерел, за його бажанням - у письмовій формі. Зміст вищевказаної норми важливо розглядати у системному зв'язку зі ст. 633 ЦК України, оскільки з аналізу змісту ст. 14 Закону України «Про споживче кредитування» можна зробити висновок, що обґрунтована відмова від укладення публічного договору тут можлива і при наявності у кредитодавця можливості надати споживачу кредит, але обов'язково з безкоштовним наданням споживачу інформації про його кредитоспроможність, отриманої з офіційних джерел, визначених законодавством, зокрема з бюро кредитних історій.

У вищеописаному прикладі правового регулювання прослідковується конкуренція загальної та спеціальної норм. Тут норма, викладена у ч. 2 ст. 14 Закону України «Про споживче кредитування» виявляє параметри дії та конкретизує зміст ст. 633 ЦК України з метою досягнення останньою максимальної ефективності при регулюванні специфічних кредитних правовідносин.⁵²

Не менш цікавим є питання дійсності договорів кредиту, укладених онлайн за допомогою інформаційно-телекомунікаційних систем. Особливо актуалізується це питання в період пандемії коронавірусної хвороби (COVID-19) та соціального дистанціювання.

Ч. 2 ст. 6 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» деталізує питання укладення кредитного договору у письмовій формі. Так, окрім договору у паперовому вигляді, можливим є

⁵² Бойко В. В. Конкуренція правових норм. Загальнотеоретична характеристика : [Електронний ресурс] / В. В. Бойко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія право. – 2012. – № 1. 2012. – Режим доступу: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12bvvnzh.pdf>.

укладення договору у вигляді електронного документа, створеного з дотриманням вимог Закону України № 851-IV від 22 травня 2003 року «Про електронні документи та електронний документообіг»; шляхом приєднання позичальника до договору, який може бути наданий йому для ознайомлення у вигляді електронного документа на власному веб-сайті кредитодавця, та/або на екрані платіжного пристрою (у разі надання кредиту за допомогою платіжного пристрою), який використовує кредитодавець; в порядку, передбаченому Законом України «Про електронну комерцію». Важливо зазначити, що примірник договору у вигляді електронного документа вважається отриманим позичальником, якщо він за домовленістю сторін або за вибором позичальника направлений позичальнику на його електронну адресу або в інший спосіб, і це дає змогу встановити дату відправлення (окрім договорів, укладених у порядку Закону України «Про електронну комерцію»).

При укладенні договору шляхом приєднання, договір складається з публічної та індивідуальної частин договору. Підписанням індивідуальної частини в паперовій або електронній формі, позичальник погоджується з умовами публічної частини договору. Усі редакції публічної частини договору повинні зберігатися на веб-сайті кредитодавця із зазначенням строку їх дії, оскільки вона повинна бути доступною для ознайомлення клієнтом-позичальником.

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 3 Закону України № 675-VIII від 3 вересня 2015 року «Про електронну комерцію», електронний договір – це домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків та оформлена в електронній формі. Електронний правочин, відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 3 вищевказаного закону, є дією особи, спрямованою на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснена з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем.⁵³

⁵³. Про електронну комерцію : Закон України від 03 вересня 2015 року : [Електронний ресурс] / База даних «Законодавство України». – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/675-19>.

Відповідно до ст. 11 вищевказаного Закону, електронний договір, окрім істотних умов, передбачених ЦК України, може містити інформацію про: 1) технологію (порядок) укладення договору; 2) порядок створення та накладання сторонами договору електронних підписів; 3) можливість і порядок внесення змін до договору; 4) спосіб акцепту; 5) спосіб і порядок обміну електронними повідомленнями та інформацію під час виконання сторонами своїх зобов'язань; 6) технічні засоби ідентифікації сторони; 7) порядок внесення змін до помилкового акцепту; 8) посилання на умови договору, що містяться в іншому електронному документі, шляхом відсилання до нього, а також порядок доступу до такого документа; 9) спосіб зберігання та пред'явлення електронних документів, порядок доступу до них; 10) можливість вибору мови при укладенні та виконанні договору та інші відомості. Відповідно до ч. 12 ст. 11 Закону електронний договір, укладений шляхом обміну електронними повідомленнями, підписаний у порядку, визначеному ст. 12 цього Закону, вважається таким, що за правовими наслідками прирівнюється до договору, укладеного у письмовій формі.

Інноваційним для всього світу на даний час є питання застосування смарт-контрактів. «Смарт-контракт» або «розумний контракт» – це комп'ютерна програма, пов'язана з виконанням зобов'язань. Такі договори (контракти) мають дві основні функції: 1) безпосереднє виконання зобов'язання; 2) відслідкування виконання та автоматичне запобігання порушення прав та обов'язків сторін за договором.⁵⁴

Проект Концепції державної політики у сфері віртуальних активів містить таке визначення смарт-контракту: «...смарт-контракт – електронний правочин, виконання якого, відбувається в автоматичному режимі (в тому числі укладений у розподіленому реєстрі записів у формі даних). Фіксація змісту смарт-контракту здійснюється у вигляді програмного коду комп'ютерної програми, придатному

⁵⁴. Вашкевич А. М. Смарт-контракты: что, зачем и как / А. М. Вашкевич. – М. : Симплоер, 2018. – С. 15.

для сприйняття особами, що працюють з відповідним видом комп'ютерних програм». ⁵⁵

Основний ефект від використання такої форми узгодження волі сторін в тому, що зобов'язання стає ніби «самовиконуваним» в незалежній системі, де жодна зі сторін не є володільцем розподіленого реєстру, що знижує залежність виконання зобов'язання від волі контрагента (наприклад у випадку недобросовісності або неплатоспроможності контрагента). Іншим аргументом на користь смарт-контракту є те, що в його основі – програмний код та розподілений реєстр записів у формі даних. Це виключає можливість двоякого тлумачення змісту правочину та може суттєво зменшити кількість спорів.

Застосування технологій смарт-контракту має велику перспективу, зокрема і у банківській сфері. Кредитний договір у формі смарт-контракту міг би виключити ряд проблемних питань, пов'язаних з визначенням кредитного ризику, розрахунком суми кредиту, односторонньою зміною умов кредитного договору, тим не менш відкритим залишається питання щодо коректної інтеграції такої форми договору у систему кредитних правовідносин (та приватно-правових відносин в цілому).

В аспекті споживчого кредитування варто і доцільно розглянути питання визнання умов договору споживчого кредиту, що обмежують права позичальника, несправедливими. Відповідно до ст. 18 Закону України № 1023-ХІІ від 12 травня 1991 року, умови договору є несправедливими, якщо його наслідком є істотний дисбаланс договірних прав та обов'язків на шкоду позивачу, що суперечить принципу добросовісності. Кредитодавець не повинен включати у договори споживчого кредиту умови, які є несправедливими. У вищевказаній статті, зокрема відповідно ч. 3 деталізуються несправедливі умови договорів, а ч. 4 встановлює, що такі умови не є вичерпними. Окрім іншого діють деякі застереження щодо умови про право продавця (виконавця, виробника)

⁵⁵. Проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції державної політики у сфері віртуальних активів» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://me.gov.ua/Documents/Download?id=68b47292-ee09-4545-85e2-a969a0d0330c>.

розірвати договір (п. 8 ч. 3 ст. 18 Закону), оскільки дія положення про визначення цієї умови несправедливою не поширюється на договір споживчого кредиту.⁵⁶

Доцільно проаналізувати постанову КЦС Верховного Суду від 9 вересня 2020 року у справі № 585/754/17 про захист порушеного права споживача фінансових послуг, визнання кредитного договору та додатково договору до нього недійсними, укладених під впливом обману.

Позивач вважав, що АТ «Банк Форум» не повідомляв його до підписання кредитного договору про переваги та недоліки пропонованих схем кредитування, про орієнтовну сукупну вартість кредиту та про вартість послуги з оформлення договору про надання кредиту (перелік усіх витрат, пов'язаних з одержанням кредиту його обслуговуванням та поверненням, зокрема таких, як адміністративні витрати, витрати на страхування, юридичне оформлення тощо) та про детальний розпис сукупної вартості кредиту з урахування реальної процентної ставки.

Роменський міськрайонний суд Сумської області відмовив у задоволенні позову з мотивів того, що законодавством передбачено вичерпний перелік підстав для визнання правочину недійсним, а посилення позивача на надання відповідачем неповної інформації та відсутність у договорі певних умов, як на підставу визнання кредитного договору недійсним, не може бути прийнято судом до уваги. Також Суд зазначив, що саме позивач повинен був усвідомлювати, що курс національної валюти України до долара США не є незмінним, зміна цього курсу може настати, і межі коливання курсу не визначені законом, а тому повинен був передбачити та врахувати підвищення валютного ризику.

Окрім цього, Суд відхилив доводи позивача про неотримання розрахунку реальної процентної ставки за користування кредитом, та розміру суми абсолютного значення подорожчання кредиту перед укладенням кредитного договору, оскільки Закон України № 1023-ХІІ від 12 травня 1991 року «Про

⁵⁶. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 травня 1991 року : [Електронний ресурс] / База даних «Законодавство України». – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1023-12>.

захист прав споживачів, а також Правила надання банками України інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту (постанова Правління НБУ № 168 від 10 травня 2007 року) не встановлюють обов'язку банку надавати споживачу жодних додаткових повідомлень про умови кредитування та орієнтовну сукупну вартість кредиту при укладанні додаткових угод до кредитного договору. Суд апеляційної інстанції залишив апеляційну скаргу без задоволення, погодившись з висновками Суду першої інстанції.

При розгляді касаційної скарги Верховний Суд не погодився з висновками судів попередніх інстанцій та дійшов висновку про те, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню. Окрему увагу Суд звертає на рішення КСУ № 7-рп/2013 від 11 липня 2013 року, в котрому КСУ вказав, що «...споживач вважається слабкою стороною у договорі та підлягає особливому правовому захисту з урахуванням принципів справедливості, добросовісності і розумності»⁵⁷, а умови договору споживчого кредиту, його укладення та виконання повинні підпорядковуватися вищезазначеній позиції. Окрім іншого, Верховний Суд вказав на те, що не було досліджено питання правомірності покладення на споживача обов'язку страхування предмету застави та страхування життя; законність покладення обов'язку на споживача сплачувати пеню та штраф; питання односторонньої зміни процентної ставки з користування кредитом у контексті принципу справедливості; питання істотного порушення дисбалансу договірних прав та обов'язків та покладення надмірного тягаря на шкоду споживачу.⁵⁸

Укладення кредитного договору кредитодавцем з позичальником, котрий є суб'єктом господарювання, дещо відрізняється. Так, відповідно до ст. 346 ГК України, для одержання банківського кредиту, позичальник надає клопотання (заяву), в якому зазначається характер кредиту, його мета, сума та строк, техніко-

⁵⁷. Рішення Конституційного суду України у справі № 7-рп/2013 за конституційним зверненням громадянина Козлова Дмитра Олександровича щодо офіційного тлумачення положень другого речення преамбули Закону України «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань»: [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/7-rp/2013.pdf>.

⁵⁸. Постанова КЦС Верховного Суду від 9 вересня 2020 року у справі № 585/754/17: [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/91571936>.

економічне обґрунтування кредитного заходу та розрахунок економічного ефекту від нього, інші документи. З метою зниження кредитного ризику банк має право попередньо вивчити стан господарської діяльності, платоспроможність позичальника та спрогнозувати ризик непогашення кредиту. Також законодавчо встановлено вимоги до відсоткової ставки за кредитом, котра не може бути нижчою, ніж відсоткова ставка, що виплачується банком за депозитами; заборонено надавати безвідсоткові кредити.

Наслідком визнання кредитного договору недійсним є двостороння реституція відповідно до ст. 216 ЦК України. У такому випадку, боржник зобов'язаний повернути кредитодавцю лише суму наданого кредиту без виплати відсотків, а кредитодавець зобов'язаний повернути позичальнику суму сплачених відсотків за договором. Окрім цього, відповідно до ч. 2 ст. 548 ЦК України визнання недійсним кредитного договору спричиняє недійсність договору застави або іпотеки, а тому кредитодавець повинен повернути позичальнику предмет застави (якщо такий передавався кредитодавцю).⁵⁹

2.2. Проблеми визначення змісту та умов договору кредиту.

Аналіз історії кредитного договору свідчить про те, що він виник у зв'язку з необхідністю відображення взаємних зобов'язань сторін в межах кредитних правовідносин.

Головна вимога до змісту кредитного договору полягає у тому, щоб він містив у собі такі юридичні норми, які б дозволили регулювати весь комплекс взаємовідносин фінансової установи з клієнтом (позичальником).

В силу характеру кредитних правовідносин та особливостей укладення кредитного договору існують проблеми визначення умов договору, оскільки фактично умови пропонує банк.

⁵⁹. Гриник Л. І. Розірвання кредитного договору та визнання його недійсним: правові наслідки / Л. І. Гриник // Часопис Київського університету права. – 2016. – № 4. – С. 216.

Так, цікавою є Постанова Верховного Суду від 20 лютого 2019 року, в якій суд дійшов висновку про те, що кредитордавець не повинен включати до кредитного договору умову про зміну у витратах, зокрема плати за обслуговування кредиту, оскільки включення такої умови як несправедливої має наслідком її нікчемність, а споживач не зобов'язаний сплачувати кредитордавецьві будь-які збори, відсотки, комісії або інші вартісні елементи кредиту, що не були зазначені у договорі. Окрім цього, Суд зазначив про те, що будь яка нечіткість чи двозначність договорів споживчого кредиту повинна тлумачитися на користь споживача.⁶⁰

Важливою, проте не істотною є умова цільового використання кредиту, оскільки відповідно до ч. 3 ст. 1056 ЦК України, кредитордавець у разі невиконання позичальником обов'язку цільового використання має право відмовити у подальшому кредитуванні.

Так, оскільки в силу ст. 348 ГК України банк зобов'язаний здійснювати контроль за цільовим використанням кредиту відповідно до умов кредитного договору, то доцільним є встановлення механізму контролю за таким використанням, що повинно включатися у правила та умови надання банківських послуг, які приймає споживач анкетою-заявою про приєднання.

Цікавим є питання валюти кредиту, оскільки поширеним у банківській практиці є кредитування іноземною валютою.

Відповідно до ч. 2 ст. 192 ЦК України, іноземна валюта може використовуватися в Україні відповідно до законодавства.

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України від 21 червня 2018 року № 2473-VIII «Про валюту і валютні операції» іноземна валюта, окрім іншого, це – кошти на рахунках у банках та інших фінансових установах, виражені у грошових одиницях іноземних держав, що належать до виплати в іноземній валюті. Крім цього, відповідно до ст. ст. 2, 5 вищевказаного закону, свобода здійснення валютних операцій включає в себе право юридичних та фізичних осіб

⁶⁰. Постанова КЦС Верховного Суду у справі від 20 лютого 2019 року у справі № 666/4957/15-ц. : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80181181>.

(резидентів) укладати угоди з резидентами та (або) нерезидентами та виконувати зобов'язання, що виникають з таких угод у національній та іноземній валюті; усі розрахунки на території України проводяться виключно у гривні, крім розрахунків з надання банківських та інших фінансових послуг банками на підставі банківської ліцензії.⁶¹

Оскільки відповідно до п.п. 1-5 ч. 2, ч. 3 ст. 9 вищезазначеного Закону до перелік операцій обмежений для небанківських фінансових установ, то можна зробити висновок, що умову про предмет та ціну кредиту виражати в іноземній валюті можуть тільки банки.

Важливим у практиці та тісно пов'язаним з питанням виконання зобов'язань за кредитним договором є питання про зміну умов кредитного договору, що відповідно змінює і зміст зобов'язань за ним.

Відповідно до ст. 651 ЦК України, зміна кредитного договору допускається лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом. Також договір може бути змінено за рішенням суду на вимогу однієї зі сторін у разі істотного порушення договору іншою стороною або в інших випадках, котрі передбачені договором або законом. Важливо вказати, що істотним є таке порушення, коли наслідком є така шкода, що значною мірою позбавляє другу сторону того, допускається лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом.

Відповідно до ч. 7 ст. 12 Закону України «Про споживче кредитування» зміна умов договору про споживчий кредит можлива тільки за згодою сторін. Умова договору про споживчий кредит про можливість внесення до договору змін в односторонньому порядку є нікчемною. Крім цього, Законом передбачена можливість реструктуризації зобов'язань за договором про споживчий кредит. Відповідно до ст. 17 вищевказаного Закону реструктуризація зобов'язань – це зміна істотних умов договору про споживчий кредит, що здійснюється кредитором на договірних умовах із споживачем і впливає на умови та/або

⁶¹. Про валюту і валютні операції : Закон України від 21 червня 2018 року : [Електронний ресурс] / База даних «Законодавство України». – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2473-19>.

порядок повернення такого кредиту. Проведення такої реструктуризації за погодженням з позичальником є правом кредитодавця.

Цікавим є рішення Верховного суду у справі № 214/422/18. Так, судами попередніх інстанцій встановлено, що 11 серпня 2006 року між АКБ «Правекс-Банк», правонаступником якого є АТ КБ «Правекс Банк», та позичальником укладено кредитний договір № 3716-094/06 Р, відповідно до умов якого банк надав позичальнику кредит на споживчі цілі в іноземній валюті на загальну суму 14 250,00 дол. США зі сплатою 12 % річних та терміном повернення до 11 серпня 2027 року. В цей же день, між продавцем та покупцем було укладено договір купівлі-продажу, за умовами якого останній придбав квартиру загальною площею 46,6 кв. м за ціною 75 750,00 грн.

На забезпечення виконання зобов'язань за кредитним договором 11 серпня 2006 року АКБ «Правекс-Банк» та позичальник уклали іпотечний договір № 3716-094/06 Р, згідно з яким останній передав в іпотеку банку належну йому на праві власності квартиру. Того ж дня поручитель та АКБ «Правекс-Банк» уклали договір поруки № 3716-094/06Р, згідно з яким поручитель, зобов'язалась нести солідарну майнову відповідальність перед банківською установою за виконання у повному обсязі зобов'язань позичальником за кредитним договором від 11 серпня 2006 року № 3716-094/06Р та можливих змін і доповнень до нього щодо сплати процентів, неустойки, вчасного та у повному обсязі погашення основної суми боргу за кредитом у строк до 11 серпня 2027 року у розмірі 14 250,00 дол. США та будь-якого збільшення цієї суми, яке прямо передбачено умовами кредитного договору, відшкодування збитків та іншої заборгованості.

А 9 січня 2015 року між АТ КБ «Правекс Банк» та позичальником укладено договір про внесення змін та доповнень до кредитного договору від 11 серпня 2006 року № 3716-094/06Р, відповідно до якого з метою проведення реструктуризації заборгованості позичальника за кредитним договором сторони домовились про наступне: надати позичальнику відстрочення платежу за

кредитом до 09 липня 2015 року, проценти підлягають сплаті позичальником щомісячно, а також змінено графік погашення кредиту згідно Додатку 1.

Позовні вимоги позичальника мотивовані тим, він звертався до АТ КБ «Правекс Банк» щодо можливості вирішення питання стосовно переведення кредиту в національну валюту, але банк ігнорує його вимоги.

Верховний суд перевірявши угоди касаційної скарги, поданої позичальником вказав, що 07 травня 2015 року між Національним банком України та банківськими установами, у тому числі й АТ КБ «Правекс Банк», підписаний Меморандум про реструктуризацію валютних кредитів. Відповідно до Меморандуму реструктуризації підлягає кредит, за яким загальна сума боргу не перевищує 2,5 млн гривень за офіційним курсом гривні до іноземних валют станом на 01 січня 2015 року та строк повернення якого станом на 01 січня 2015 року не настав, а також за кредитом відсутня непогашена прострочена заборгованість станом на 01 січня 2015 року.

Тим не менш, проведення такої реструктуризації у зв'язку з відсутністю внесення змін до законодавства (зокрема до нормативно-правових актів НБУ) на час дії кредитного договору вказують на те, що банк має право, а не обов'язок на проведення реструктуризації за кредитним договором.

Для початку процесу реструктуризації боргу позичальнику необхідно письмово звернутися до банку з проханням проведення конвертації згідно з Меморандумом та зареєструвати це звернення в банку. Потім отримати письмову відповідь від банку. Тим не менш, позичальник не навів належних та допустимих доказів щодо факту звернення до банку, а тому суди попередніх інстанцій правильно встановили факти та обставини справи, правильно застосували норми матеріального та процесуального права.⁶²

Висновки до Розділу 2

⁶². Постанова ККС Верховного суду від 14 січня 2020 року у справі № 214/422/18 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86989796>.

Невиконання вимог цивільного законодавства щодо форми та порядку укладення кредитного договору тягне за собою правові наслідки, викликані недійсністю або неукладеністю договору. Крім того, в залежності від того, є кредитний договір нікчемним чи оспорюваним, судова практика розрізняє належні способи захисту цивільних прав сторін, оскільки у першому випадку має місце застосування наслідків нікчемного правочину (при цьому сама нікчемність договору не підлягає встановленню судом), а у другому – визнання оспорюваного договору недійсним судом.

Щодо неукладеності кредитного договору, судова практика виробила правову позицію, відповідно до якої фактичне вчинення сторонами дій, спрямованих на виконання кредитного зобов'язання свідчить про отримання оферентом акцепту та укладення кредитного договору, при цьому вимога про визнання договору неукладеним не є належним способом захисту цивільного права.

Важливою є також і позиція КЦС Верховного Суду про те, що звернення до суду з позовом про визнання кредитного договору недійсним допускається лише при встановленні порушення (невизнання чи оспорювання) суб'єктивного цивільного права сторони договору.

Враховуючи правило про обов'язкову письмову форму кредитного договору, ст. ст. 633, 634 ЦК України, банківська практика широко використовує внутрішні банківські правила надання послуг (зокрема кредитних) та анкету-приєднання, підписавши яку, клієнт вважається таким, що прийняв всі зазначенні у правилах умови кредитного договору. При цьому, якщо наприклад термін дії картки, рахунок якої кредитується, закінчився, то перевипуск такої картки не означає укладення нового договору.

В силу того, що позичальник як споживач є слабшою стороною договору, є ряд норм Закону України «Про споживче кредитування», що захищають права та інтереси споживача, наприклад заборона необґрунтованої відмови у наданні кредитних послуг, заборона встановлення плати за розгляд заявки позичальника про надання споживчого кредиту тощо. Окрім того, можливе поширення на

кредитні правовідносини норм Закону України «Про захист прав споживачів, зокрема у випадках, коли постає питання щодо несправедливості умов кредитного договору.

Наслідком недійсності кредитного договору є застосування судом двосторонньої реституції.

Щодо питання умов кредитного договору, особливо у випадку споживчого кредитування, то важливим є правило про те, що кредитор не повинен включати до кредитного договору умову про зміну у витратах, зокрема плати за обслуговування кредит, оскільки включення такої умови як несправедливої має наслідком її нікчемність, а споживач не зобов'язаний сплачувати кредиторам будь-які збори, відсотки, комісії або інші вартісні елементи кредиту, що не були зазначені у договорі.

Цікавим є питання вираження умови про предмет кредитного договору у іноземній валюті. Так на підставі системного аналізу встановлено, що перелік операцій з іноземною валютою обмежений для небанківських фінансових установ, то можна зробити висновок, що умову про предмет та ціну кредиту виражати в іноземній валюті можуть тільки банки.

Велику практичну цінність має питання зміни умов кредитного договору. Така зміна може відбутися лише за згодою сторін, а також обов'язково має бути відображена у положеннях договору або закону. Умова про односторонню зміну у договору споживчого кредиту є нікчемною.

Особливим способом зміни зобов'язань за договором споживчого кредиту є реструктуризація зобов'язань, тобто зміна істотних умов договору про споживчий кредит, що здійснюється кредитором на договірних умовах зі споживачем і впливає на умови та/або порядок повернення такого кредиту.

Ця процедура є правом кредитора, тим не менш у банківських правилах є певна неузгодженість щодо порядку проведення такої процедури. Судова практика вказує на те, що для початку реструктуризації повинен письмово звернутися до банку з проханням про її проведення та зареєструвати це звернення в банку. Потім отримати письмову відповідь від банку.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ ДОГОВОРУ КРЕДИТУ

3.1. Виконання зобов'язань за кредитним договором

Виконання зобов'язання – це ідеальна підстава його припинення. Воно полягає у здійсненні кредитором і боржником дій, котрі є змістом їх прав та обов'язків, та спрямоване на задоволення право та інтересів сторін. Важливою для визначення виконання зобов'язання як правоприпиняючого юридичного факту є його виконання належним чином. Належність виконання зобов'язання вважається дотриманою, якщо існує п'ять умов: 1) належний предмет виконання; 2) належний суб'єкт виконання 3) належний строк виконання; 4) належне місце виконання; 5) належний спосіб виконання.⁶³

Зазвичай виконання кредитного зобов'язання супроводжується його забезпеченням, а незабезпечені (бланкові) кредити банкам дозволяється видавати тільки з дотриманням економічних нормативів відповідно до ч. 8 ст. 49 Закону України «Про банки та банківську діяльність».

Традиційними способами забезпечення виконання кредитних зобов'язань є порука, застава, іпотека, гарантія тощо.

Наприклад, відповідно до ст. 3 Закону України від 2 жовтня 1992 року № 2654-ХІІ «Про заставу», заставою може бути забезпечена будь-яка дійсна існуюча або майбутня вимога, що не суперечить законодавству України, зокрема така, що випливає з договору позики, кредиту, купівлі-продажу, оренди, перевезення вантажу тощо.⁶⁴

Специфічним видом застави є іпотека (тобто застава нерухомого майна). Так, у абзаці 5 ст. 1 Закону України від 5 червня 2003 року № 898-ІV «Про

⁶³. Коструба А. Виконання зобов'язання як правоприпиняючий юридичний факт у зобов'язальній сфері : [Електронний ресурс] / А. Коструба. – Режим доступу: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-02461898/document>.

⁶⁴. Про заставу : Закон України від 2 жовтня 1992 року : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2654-12>.

іпотеку» у визначенні «основне зобов'язання» вказано зокрема й зобов'язання, що виникають за договорами позики, кредиту, купівлі-продажу тощо.⁶⁵

Новим в українському цивільному законодавстві є такий спосіб забезпечення виконання кредитного зобов'язання як встановлення довірчої власності, котрий регулюється параграфом 8 Глави 49 ЦК України.

Виникає право довірчої власності на підставі договору, котрий укладається в письмовій формі. За цим договором довірчий засновник (позичальник за кредитним договором) передає майно довірчому власникові (кредитодавцю за кредитним договором) у довірчу власність. З цього моменту право власності позичальника на майно припиняється.

Особливістю права довірчої власності як різновиду права власності є те, що довірчий власник не має права самостійно відчужувати таке майно, крім як для звернення стягнення на нього, а також викупу його для суспільних потреб.

Підставою для припинення права довірчої власності є припинення кредитного зобов'язання. У такому випадку, довірчий власник зобов'язаний передати об'єкт права власності довірчому засновнику згідно з актом приймання-передачі.

Класично позичальник зобов'язаний повернути кредит та сплатити кошти за користування ним, а також виконати інші обов'язки відповідно до умов кредитного договору, у встановлені строки та у визначений спосіб.

Так відповідно до обставин справи 718/2187/15-ц, 09 серпня 2007 року між АТ КБ «ГАС-Комерцбанк», правонаступником якого є відкрите акціонерне товариство «Сведбанк», яке перейменовано у АТ «Сведбанк», та фізичною особою укладено кредитний договір № 2502/0807/88-001, за яким відповідач отримав кредит у сумі 19 500,00 доларів США на умовах сплати 13,5 % річних строком до 08 серпня 2017 року. Суд першої інстанції за позовом АТ «Сведбанк» стягнув на користь позивача з фізичної особи заборгованість у розмірі 226 836 грн.

⁶⁵. Про іпотеку : Закон України від 5 червня 2003 року : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/898-15>.

28 листопада 2012 року між АТ «Сведбанк» та ТОВ «Факторингова компанія «Вектор плюс», а також між ТОВ «Факторингова компанія «Вектор плюс» і ТОВ «Кредитні ініціативи» було укладено договори факторингу, відповідно до умов яких новим кредитором за договором № 2502/0807/88-001 від 09 серпня 2007 року, є ТОВ «Кредитні ініціативи». 12 листопада 2013 року між ТОВ «Кредитні ініціативи» та фізичною особою укладено додатковий договір до кредитного договору № 2502/0807/88-001 від 09 серпня 2007 року про припинення зобов'язання переданням відступного, відповідно до пункту 1.1 якого станом на 12 листопада 2013 року загальна сума заборгованості боржника за кредитним договором становить 27 649,14 доларів США (220 999 грн 58 коп.), з яких: 18 442,00 доларів США (147 406 грн 91 коп.) сума кредиту та 9 207,14 доларів США (73 592 грн 67 коп.) сума відсотків за користування кредитом.

Ст. 600 ЦК України встановлено, що зобов'язання припиняється за згодою сторін внаслідок передання боржником кредиторіві відступного (грошей, іншого майна тощо). Розмір, строки й порядок передання відступного встановлюються сторонами. Звідси Суд зробив висновок, що за змістом статті 600 ЦК України передача відступного передбачає заміну первісного предмета виконання іншим.

Для припинення зобов'язання переданням відступного необхідна сукупність кількох умов, зокрема: згода сторін на таке припинення; узгодження сторонами розміру, строків і порядку передання відступного; факт передання боржником кредиторіві відступного.⁶⁶

У справі № 204/2722/15-ц 23 липня 2013 року позичальник уклала з банком договір банківського вкладу № 2635/1400/617200 (далі - договір банківського вкладу), за умовами якого розмістила у АТ «Банк «Форум» вклад (депозит) у сумі 200 000,00 грн на строк до 23 липня 2015 року. Цього ж дня вона внесла готівкою на вкладний (депозитний) рахунок 200 000,00 грн.

⁶⁶. Постанова КЦС Верховного Суду від 23 січня 2018 року у справі № 718/2187/15-ц : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71807488>.

13 січня 2014 року між позичальником та АТ «Банк «Форум» укладено кредитний договір № 3-0001/14-ZDW, відповідно до умов якого банк надав 180 000,00 грн, а позичальник зобов'язувався повернути ці кошти до 24 червня 2014 року. За користування кредитом позичальник сплачує проценти за фіксованою процентною ставкою, яка встановлюється на весь період дії кредитного договору, у розмірі 22,75 % річних (пункт 3.2 кредитного договору).

На забезпечення виконання зобов'язань позичальника у підпункті 1.4.1. пункту 1.4 кредитного договору передбачено, що банк укладає/приймає з позичальником договір застави майнових прав вимоги на кошти, які знаходяться на вкладному (депозитному) рахунку в АТ «Банк Форум» згідно з договором банківського вкладу.

13 січня 2014 року між клієнтом та банком укладено договір № 3-0007/14/14-ZS (майнових прав за договором банківського вкладу), предметом якого є право вимоги отримання коштів у сумі 200 000,00 грн, розміщених на рахунку в АТ «Банк «Форум» за договором банківського вкладу (пункт 1.2 договору застави).

Цього ж дня сторони уклали договір про внесення змін № 1 до договору банківського вкладу, за яким як забезпечення виконання зобов'язань за кредитним договором майнові права вимоги отримання грошових коштів у сумі 200 000,00 грн. прийнято в заставу згідно з договором застави.

Відповідно до ст. 601 ЦК України зобов'язання припиняється зарахуванням зустрічних однорідних вимог, строк виконання яких настав, а також вимог, строк виконання яких не встановлений або визначений моментом пред'явлення вимоги. Зарахування зустрічних вимог може здійснюватися за заявою однієї із сторін.

Враховуючи, що банк було віднесено до категорії неплатоспроможних, відповідно до п. 4¹ ст. 602 ЦК України не допускається зарахування зустрічних вимог за зобов'язаннями, стороною яких є неплатоспроможний банк, крім випадків, установлених законом. І хоча відповідно до п. 8 ч. 2 ст. 46 Закону України від 23 лютого 2012 року № 4452-VI «Про систему гарантування вкладів

фізичних осіб» забороняється зарахування зустрічних вимог, у тому числі зустрічних однорідних вимог, припинення зобов'язань за домовленістю (згодою) сторін (у тому числі шляхом договірною списання), прощення боргу, поєднання боржника і кредитора в одній особі внаслідок укладення будь-яких правочинів з іншими особами, крім банку, зарахування на вимогу однієї із сторін, проте обмеження п. 8 цієї статті не поширюються на зобов'язання банку щодо зарахування зустрічних однорідних вимог у разі, якщо: 1) боржник банку одночасно є кредитором цього банку; 2) грошові кошти спрямовуються на погашення зобов'язань за кредитом цього боржника перед цим банком за кредитними договорами. Таке зустрічне зарахування можливе, якщо за кредитним договором не було здійснено заміни застави, а саме не відбувалося зміни будь-якого з предметів застави на предмет застави, яким виступають майнові права на отримання коштів боржника, які розміщені на відповідних рахунках у неплатоспроможному банку, протягом одного року, що передує даті початку процедури виведення банку з ринку; кошти перебували на поточних та/або депозитних рахунках такого боржника на дату початку процедури виведення банку з ринку та договірне списання з цих рахунків передбачено умовами договорів, укладених між боржником і банком.⁶⁷

Тобто боржнику банку, який є одночасно і кредитором, під час ліквідації банку надається можливість погасити заборгованість за кредитами, процентами та заборгованість за борговими цінними паперами за рахунок коштів на поточних та/або депозитних рахунках боржника у банку.

Така можливість хоч і існує, але з певними застереженнями. Оскільки нормами вищевказаного Закону передбачено особливий порядок задоволення вимог кредиторів згідно встановленої черговості та неприпустимість задоволення вимог кредиторів поза межами ліквідаційної процедури та не передбачено способу задоволення вимог кредиторів до банку шляхом поєднання боржника та кредитора в одній особі, то у період ліквідаційної процедури банку

⁶⁷. Постанова КЦС Верховного Суду від 30 січня 2019 року у справі № 204/2722/15-ц : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79615939>.

задоволення вимог третьої особи має здійснюватися в порядку задоволення вимог кредиторів до банку та черговості, передбачених статтею 52 Закону, у зв'язку з чим припинення зобов'язань за кредитним договором шляхом зарахування зустрічних однорідних вимог, які фактично є погашенням вимог кредитора в порушення порядку статті 52 Закону, не допускається.

Дещо ускладненими є випадки, коли у кредитних правовідносинах присутні акцесорні зобов'язання (наприклад, поруки), що виникають на підставі вчинення інших правочинів.

Так, у справі № 753/11184/14-ц вказано, що 28 травня 2008 року між закритим акціонерним товариством «Альфа-Банк», правонаступником якого є АТ «Альфа-Банк», та позичальником було укладено кредитний договір, зі змінами згідно з договором про внесення змін і доповнень № 1 до кредитного договору від 10 березня 2009 року, за яким остання отримала кредит у розмірі 21 271 доларів 19 центів США зі сплатою 15,5 % річних строком до 28 травня 2018 року. У той же день для забезпечення виконання позичальником зобов'язань за кредитним договором між АТ «Альфа-Банк» та поручителем було укладено договір поруки, за яким вона зобов'язалась солідарно із позичальником відповідати за виконання зобов'язань за кредитним договором. Також 10 березня 2009 року між АТ «Альфа-Банк» та цією особою було укладено договір про внесення змін і доповнень № 1 до кредитного договору від 28 травня 2008 року.

Суд також встановив, що рішенням Постійно діючого Третейського суду при Всеукраїнській Громадській організації «Всеукраїнський фінансовий союз» від 25 травня 2010 року позов АТ «Альфа-Банк» задоволено частково, Стягнуто з позичальника на користь АТ «Альфа-Банк» заборгованість за кредитним договором у сумі: 159 509 грн 95 коп. заборгованість за кредитом, 8 948 грн 76 коп. - заборгованість по процентах за використання коштів, пеня у розмірі 5 414 грн 83 коп.

Відповідно до ч. 1 ст. 553 ЦК України поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником. У разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, боржник і поручитель

відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо договором поруки не встановлено додаткову (субсидіарну) відповідальність поручителя. Крім того слід зазначити, що обсяг відповідальності поручителя аналогічний обсягові відповідальності позичальника за кредитним договором. Відповідно до ч. 4 ст. 559 ЦК України порука припиняється у зв'язку із закінченням строку договору поруки або відсутності пред'явлення кредитодавцем вимоги до поручителя протягом шести місяців від дня настання строку виконання зобов'язання за кредитним договором.

Суд зазначає, що звернувшись до третейського суду з позовом, який було задоволено, а рішення третейського суду було виконано позичальником, банк змінив строк виконання зобов'язань за кредитним договором, а тому відсутні правові підстави нараховувати передбачені договором проценти та пеню до закінчення строку дії кредитного договору.⁶⁸

3.2. Особливості дострокового виконання зобов'язань за кредитним договором

Відповідно до ст. 531 ЦК України позичальник має право виконати свій обов'язок достроково, якщо інше не встановлено кредитним договором, актами цивільного законодавства або не впливає із суті кредитного зобов'язання чи звичаїв ділового обороту.

Крім того, в силу поширення на кредитні правовідносини дії норм § 1 Глави 71 (норм щодо позики), відповідно до ч. 2 ст. 1050 ЦК України у випадку встановлення в договорі обов'язку позичальника повернути позику частинами (з розстроченням), то в разі прострочення повернення чергової частини позикодавець має право вимагати дострокового повернення частини позики, що залишилася, та сплати процентів, належних йому відповідно до статті 1048 ЦК України.

⁶⁸. Постанова ККС Верховного Суду від 3 квітня 2019 року у справі № 753/11184/14-ц : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81073126>.

Передбачений цивільним законодавством і обов'язок дострокового виконання кредитного зобов'язання позичальником. Наприклад, відповідно до ч. 4 ст. 1056¹ ЦК України, позичальник у разі незгоди зі збільшенням процентної ставки зобов'язаний погасити заборгованість за договором у повному обсязі протягом 30 календарних днів з дня отримання повідомлення про збільшення процентної ставки. З дня погашення заборгованості за кредитним договором у повному обсязі зобов'язання сторін за таким договором припиняються.

Досить часто на практиці при зміні процентної ставки за кредитним договором проблемним є дотримання сторонами кредитного договору прав інших осіб, наприклад у випадку, коли таке кредитне зобов'язання забезпечене порукою. Так, у справі № 495/6083/15-ц поручитель у серпні 2015 року звернулася до АТ «Укрсиббанк» та позичальника з вимогою визнати договір поруки припиненим та стягнути грошові кошти. Мотивацією позовної заяви було те, що 29 листопада 2006 року між акціонерним комерційним інноваційним банком «УкрСиббанк», правонаступником якого є АТ «УкрСиббанк», та позичальником укладено договір про надання споживчого кредиту, за умовами якого банк надав позичальнику кредит у розмірі 358 835 швейцарських франків, зі сплатою 8,49 % річних, строком до 29 листопада 2017 року. 29 листопада 2006 року на забезпечення виконання зобов'язання за вказаним договором про надання споживчого кредиту між банком та нею, як поручителем, було укладено договір поруки, за умовами якого вона як поручитель зобов'язалася солідарно з позичальником відповідати перед банком за виконання ним зобов'язання по вказаному договору про надання споживчого кредиту.

Поручитель вважала, що порука припинена, оскільки банком в односторонньому порядку без отримання її згоди, як поручителя, з 1 липня 2008 року збільшено відсоткову ставку за забезпеченим порукою договором про надання споживчого кредиту на 3 %, тобто збільшено обсяг відповідальності поручителя без її згоди. Крім того, 19 серпня 2014 року на виконання зобов'язання за договором про надання споживчого кредиту нею було сплачено

110 швейцарських франків, що еквівалентно 1 574 грн 95 коп., які позичальник за вказаним договором, їй не повернула.

Суд першої інстанції задовольнив її позовні вимоги, проте суд апеляційної інстанції за апеляційною скаргою банку скасував рішення суду першої інстанції, мотивуючи це тим, що банком на адресу позивачки, як поручителя, було надіслано лист про зміну процентної ставки за користування кредитними коштами за договором про надання споживчого кредиту від 29 листопада 2006 року. Після отримання вказаного листа позивачка звернулася до банку й заявила про незгоду на підвищення відсоткової ставки за основним договором. Отже, оскільки у відповідь на лист банку поручитель не надав згоди на підвищення процентної ставки, то такого підвищення не відбулось, тобто не відбулось і зміни зобов'язання, унаслідок чого збільшився би й обсяг відповідальності поручителя.

Представник позивача у касаційній скарзі вказав, що лист банку від 15 серпня 2008 року був одностороннім правочином, який направлений на реалізацію права банку на зміну умов кредитного договору та є належним і достатнім доказом зміни банком розміру зобов'язання позичальника. Таким чином, зобов'язання зі сплати заборгованості за договором про надання споживчого кредиту від 29 листопада 2006 року було змінено, що призвело до збільшення обсягу відповідальності поручителя без її згоди на такі зміни, унаслідок чого порука за договором поруки від 29 листопада 2006 року є припиненою.

Верховний суд погодився з висновками суду апеляційної інстанції, оскільки відповідно до п. 2.1. договору поруки під згодою поручителя розуміють: 1) візування поручителем змін до основного договору, або 2) отримання його письмової згоди з такими змінами, або 3) шляхом обміну листами, факсимільними повідомленнями, або 4) укладення поручителем додаткової угоди до цього договору щодо внесення відповідних змін. Крім цього, договір містив положення про те, що відповідь поручителя на лист банку буде відсутня протягом 14 календарних днів з дати його відправлення, вважатиметься, що поручитель ознайомлений та погодився з викладеними змінами. Проте

поручитель повідомила банк про свою незгоду, а тому зміни процентної ставки за основним зобов'язанням позичальника і збільшення обсягу відповідальності поручителя без її згоди не відбулося.⁶⁹

Крім цього, у випадку якщо кредитний договір укладений зі споживачем, то дострокове повне або часткове повернення кредиту є правом позичальника відповідно до ст. 16 Закону України «Про споживче кредитування». Варто зазначити, що договором про споживчий кредит може бути передбачений обов'язок повідомлення кредитодавця про намір дострокового повернення споживчого кредиту. У випадку збільшення суми періодичних платежів, відповідно виникає обов'язок кредитодавця здійснити відповідне коригування зобов'язань споживача у бік їх зменшення та на вимогу споживача надати йому новий графік платежів. Договором про споживчий кредит може встановлюватися порядок дострокового повернення споживчого кредиту. У такому випадку, позичальник сплачує проценти за користування кредитом та вартість усіх послуг, пов'язаних з обслуговуванням та погашенням кредиту, за період фактичного користування кредитом. На захист права позичальника як споживача ч. 3 ст. 16 Закону встановлено заборону відмовляти споживачу в прийнятті платежу у разі дострокового повернення споживчого кредиту, встановлювати будь-яку плату, пов'язану з достроковим поверненням споживчого кредиту. У випадку, якщо у договорі споживчого кредиту міститься умова, що встановлює плату за таке дострокове повернення, то така умова є нікчемною.

Також ст. 16 Закону України «Про споживче кредитування» містить положення, спрямовані на захист прав кредитодавця у випадку затримання споживачем сплати частини споживчого кредиту та/або процентів. Так, у випадку затримання сплати щонайменше на один календарний місяць, а за споживчим кредитом, забезпеченим іпотекою, та за споживчим кредитом на придбання житла - щонайменше на три календарні місяці кредитодавець має право вимагати повернення споживчого кредиту, строк виплати якого ще не

⁶⁹. Постанова КЦС Верховного Суду від 23 січня 2018 року у справі № 495/6083/15-ц : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71807461>.

настав, в повному обсязі, але у випадку, якщо таке право кредитодавця передбачено договором споживчого кредиту. У випадку вимоги кредитодавця про сплату платежів або повернення кредиту, строк виконання якого не настав, споживач зобов'язаний вчинити відповідні дії протягом 30 календарних днів (60 календарних днів у випадку, якщо споживчий кредит забезпечений іпотекою або цільове призначення якого – купівля житла) з дня одержання від кредитодавця повідомлення про таку вимогу.

Так, у справі № 638/13683/15-ц судами встановлено, що 23 жовтня 2007 року та 8 вересня 2008 року позивач уклав із позичальником два договори про надання споживчого кредиту, а 14 серпня 2015 року через порушення позичальником зобов'язань подав позов, зокрема, про дострокове повернення тієї частини кредиту, що залишилася. Порядок направлення вимоги про дострокове повернення кредиту передбачений пунктами 12.1-12.2 кредитного договору-1, і такий порядок позивач не дотримав. За жодним з кредитних договорів не настав термін виконання грошових зобов'язань у повному обсязі, оскільки банк не дотримав установлений порядок дострокового повернення коштів, а саме - не направив вимогу про таке повернення.

На думку Великої Палати Верховного суду, положення законодавства про захист прав споживачів можливо застосувати до правовідносин за договором споживчого кредиту лише у випадку, коли суди встановили: на які потреби було надано кредит, чи здійснювалось кредитування з метою задоволення боржником особистих економічних та побутових потреб.

Право вимоги дострокового повернення споживчого кредиту виникає у кредитодавця у випадку порушення позичальником-споживачем умов договору. Такі порушення можуть виражатися в таких діях або бездіяльності: 1) затримання сплати частини кредиту та/або відсотків щонайменше на один календарний місяць, а за споживчим кредитом, забезпеченим іпотекою, та за споживчим кредитом на придбання житла щонайменше - на три календарні місяці; або 2) перевищення сумою заборгованості суми кредиту більш як на десять відсотків; або 3) несплати споживачем більше однієї виплати, яка

перевищує п'ять відсотків суми кредиту; або 4) іншого істотного порушення умов договору про надання споживчого кредиту.

З урахуванням вищезазначеного, Суд вказує, що право вимоги кредитодавця до позичальника виконати зобов'язання, строк виконання якого не настав шляхом надіслання йому повідомлення є досудовим порядком врегулювання питання дострокового повернення коштів за договором про надання споживчого кредиту. Крім того, висновком Великої Палати зазначено, що боржник зобов'язаний виконати його обов'язок відповідно до умов договору. Тобто, порушивши права або законні інтереси кредитора, зобов'язаний поновити їх, не чекаючи на повідомлення (вимогу) про дострокове повернення кредиту чи на звернення до суду з відповідним позовом.

І хоча, право досудової вимоги кредитодавця про дострокове повернення кредиту є досудовим врегулюванням питання, тим не менш Велика Палата вказує, що це є правом, а не обов'язком кредитодавця, а тому ненаправлення такого повідомлення (вимоги) не позбавляє банк можливості дострокового стягнення заборгованості.⁷⁰

3.3. Проблеми порушення зобов'язань за кредитним договором

Відповідно до ст. 610 ЦК України, порушенням зобов'язання є його невиконання або неналежне виконання (виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання), що згідно зі ст. 611 ЦК України тягне за собою правові наслідки (передбачені договором або встановлені законом), зокрема: 1) припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, або розірвання договору; 2) зміна умов зобов'язання; 3) сплата неустойки; 4) відшкодування збитків та моральної шкоди.

⁷⁰. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26 травня 2020 року у справі № 638/13683/15-ц : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/90458954>.

Відповідно до змісту ст. ст. 1050, 1054 ЦК України, у випадку несвоєчасного повернення грошових коштів за кредитним договором, кредитодавець має право вимоги дострокового повернення кредиту. Це питання ми частково розглядали у попередньому підрозділі.

Практично значимим є питання застосування правових наслідків порушення кредитних зобов'язань. Цікавим є питання сплати неустойки за порушення кредитного зобов'язання.

У справі № 721/1150/14-ц АТ КБ «Приватбанк» звернувся до суду з позовом до позичальника та поручителя про стягнення заборгованості, мотивуючи це тим, що 08 травня 2008 року між позичальником та АТ КБ «ПриватБанк» укладено кредитний договір № CVPWGA0000000002, відповідно до якого відповідач отримав кредит в розмірі 11 675 доларів США строком до 08 травня 2018 року. У забезпечення виконання зобов'язань за кредитним договором між АТ КБ «ПриватБанк» та поручителем 08 травня 2008 року був укладений договір поруки.

Позичальник в порушення умов кредитного договору не виконав свої зобов'язання не здійснював погашення заборгованості за кредитом у встановленому договором порядку та строки. У зв'язку з цим станом на 02 вересня 2014 року виникла заборгованість в сумі 8 953 долари 11 центів США, яка складається з: 7 049 доларів 35 центів США - заборгованість за кредитом; 841 долар 48 центів США - заборгованість по процентам за користування кредитом; 223 долари 96 центів США - заборгованість по комісії за користування кредитом; 393 долари 67 центів США - пеня за несвоєчасність виконання зобов'язань за кредитним договором; 19 доларів 23 центи США - штраф (фіксована частина); 425 доларів 42 центи США - штраф (процентна складова). Таку суму заборгованості банк просив стягнути.

Суд першої інстанції задовольнив позов банку, а суд апеляційної інстанції змінив його рішення в частині розміру заборгованості, мотивувавши це тим, що він неправильно визначив розмір заборгованості, в резолютивній частині рішення не вказав з чого вона складається, безпідставно стягнув пеню в

іноземній валюті, а також застосував подвійну відповідальність у виді пені та штрафу.

Верховний Суд погодився із висновком суду апеляційної інстанції та вказав на те, що з аналізу змісту ст. ст. 549, 611 ЦК України можна зробити висновок, що сплата неустойки є єдиним видом відповідальності за порушення зобов'язання незалежно від виду неустойки (штраф або пеня). Звідси випливає, що стягнення штрафу і пені одночасно є подвійним стягненням та порушує права позичальника за кредитним договором.⁷¹

У справі № 718/175/17 ТОВ «Кредитні ініціативи» звернулося до суду з позовом до позичальника про стягнення заборгованості, мотивуючи це тим, що між АТ «Промінвестбанк» та позичальником було укладено кредитний договір № 762 за умовами якого останній надано кредит у розмірі 36 000 доларів, встановлено процентну ставку за користування кредитом у розмірі 13 % річних із кінцевим терміном повернення кредиту не пізніше 15 березня 2027 року.

Рішенням суду першої інстанції з позичальника на користь АТ «Промінвестбанк» стягнуто заборгованість за вказаним кредитним договором у розмірі 30 479,52 доларів США. А 17 грудня 2012 року між ТОВ «Кредитні ініціативи» та АТ «Промінвестбанк» було укладено договір про відступлення прав вимоги, за яким ТОВ «Кредитні ініціативи» набуло усі права вимоги по відступленим кредитним договорам, у тому числі щодо сплати суми основного боргу, відсотків, комісій, штрафних санкцій. Станом на 11 січня 2017 року заборгованість позичальника по відсотках становив 21 660,78 доларів США, що еквівалентно 588 888,01 грн.

З огляду на вищезазначене, ТОВ «Кредитні ініціативи» просило суд стягнути з позичальника на свою користь ТОВ «Кредитні ініціативи» заборгованість по відсотках за кредитом у розмірі 588 888,01 грн.

А вже у березні 2017 року позичальник звернувся до суду із зустрічним позовом до ТОВ «Кредитні ініціативи» про визнання закінченим строку дії

⁷¹. Постанова ККС Верховного Суду від 28 лютого 2018 року у справі № 721/1150/14-ц : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72560964>.

кредитного договору, мотивуючи це тим, що станом на 01 січня 2017 року заборгованість за кредитом відсутня, оскільки рішенням суду від 21 грудня 2011 року було достроково стягнуто всю заборгованість за кредитним договором, було змінено строк виконання зобов'язання і дія кредитного договору припинилась, а нарахування процентів та неустойки після закінчення строку дії кредитного договору законодавством не передбачено. Тому позичальник просив визнати закінченим строк дії кредитного договору № 762 від 29 березня 2007 року, укладеного між ним та АТ «Промінвестбанк».

Суд першої інстанції задовольнив частково задовольнив позов ТОВ «Кредитні ініціативи», в результаті чого з позичальника стягнуто заборгованість по відсотках за кредитним договором № 762 від 29 березня 2007 року у розмірі 58 077,87 грн та судовий збір, а у задоволенні зустрічного позову позичальника відмовлено. Мотивація суду базувалася на невиконанні позичальником взятих на себе зобов'язань за кредитним договором та наявності простроченої заборгованості.

Суд апеляційної інстанції вирішив звернути стягнення на предмет іпотеки у рахунок погашення заборгованості за вказаним кредитним договором у розмірі 50772,70 доларів США, чим змінив строк виконання зобов'язання. Крім цього, Суд зазначив, що дострокове присудження до виконання основного зобов'язання, яке не виконане боржником, не тягне його припинення у зв'язку з постановленням судового рішення і не виключає стягнення, зокрема відсотків.

Тим не менш, Верховний Суд не погоджується з позицією суду апеляційної інстанції, вказавши, що звернення з позовом про дострокове стягнення кредиту незалежно від способу такого стягнення змінює порядок, умови і строк дії кредитного договору. На час звернення з таким позовом вважається, що настав строк виконання договору в повному обсязі. Рішення суду про стягнення заборгованості чи звернення стягнення на заставлене майно засвідчує такі зміни. При цьому право кредитора нараховувати передбачені договором проценти за кредитом припиняється у разі пред'явлення до позичальника вимог згідно з ч. 2 ст. 1050 ЦК України. Якщо за рішенням про стягнення кредитної заборгованості

чи звернення стягнення на предмет застави заборгованість за кредитним договором указана в такому рішенні у повному обсязі, кредитор має право на отримання гарантій належного виконання зобов'язання відповідно до ч. 2 ст. 625 ЦК України, а не у вигляді стягнення процентів.⁷²

Лева частка проблем у спорах, що виникають з кредитних правовідносин, стосується питання розірвання кредитного договору.

Розірвання кредитного договору можливе як у досудовому, так і у судовому порядку. Відповідно підставами для розірвання кредитного договору у досудовому порядку є: 1) взаємна згода сторін про розірвання кредитного договору; 2) відмова однією із сторін від кредитного договору у разі наявного порушення іншою стороною змісту кредитного договору, якщо інше не встановлено договором або законом, та інша сторона визнає таке порушення і не оспорує його в судовому порядку. Підставами для розірвання кредитного договору у судовому порядку є: 1) вимога однієї із сторін у разі істотного порушення кредитного договору другою стороною; 2) одностороння відмова від кредитного договору у повному обсязі або частково, якщо право на таку відмову встановлено кредитним договором або законом; 3) розірвання кредитного договору у зв'язку з істотною зміною обставин.⁷³

Відповідно до ст. 653 ЦК України у разі розірвання договору зобов'язання сторін припиняються. Припинення зобов'язання настає з моменту досягнення домовленості про розірвання, якщо інше не встановлено договором.

У справі № 295/14623/14-ц АТ КБ «Приватбанк» у вересні 2014 року звернувся до суду з позовом до позичальника про стягнення заборгованості за кредитним договором. 06 липня 2007 року Банк уклав з відповідачем кредитний договір № ZRZ0GK00003931, відповідно до якого позичальнику надано кредит в розмірі 46 000,00 доларів США строком до 05 липня 2027 року. Банк свої зобов'язання за кредитним договором виконав належним чином, а відповідач свої

⁷². Постанова КЦС Верховного Суду від 10 квітня 2019 року у справі № 718/175/17 : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81234875>.

⁷³. Гриник Л. І. Підстави для розірвання кредитного договору / Л. І. Гриник // Часопис Київського університету права. – 2016. – № 3. – С. 233-234.

зобов'язання належним чином не виконує, у зв'язку з чим виникла заборгованість, яка станом на 14 серпня 2014 року становить 52 282,27 доларів США, що еквівалентно 684 375,07 грн та складається з: 1) 40 713,89 доларів США заборгованості за кредитом, 2) 6 353,58 доларів США заборгованості за процентами, 3) 1 564,00 доларів США заборгованості з комісії, 4) 1 142,99 доларів США - пені, 5) 2 507,82 доларів США - штрафу.

Рішеннями суду першої інстанції, одне з яких залишено ухвалою суду апеляційної інстанції, у задоволенні позову відмовлено. Зокрема, суди вказали, що кредитний договір з 05 грудня 2011 року було розірвано, з того часу зобов'язання між сторонами є припиненими відповідно до статті 653 ЦК України, тому позовні вимоги про стягнення кредитної заборгованості за період з 27 липня 2012 року до 14 серпня 2014 року є необґрунтованими.

В касаційній скарзі банк послався на те, що після розірвання кредитного договору позичальник продовжувала регулярно сплачувати заборгованість за кредитним договором і такими активними діями вона підтвердила наявність кредитних відносин з банком, а тому кредитна заборгованість нарахована правомірно і може бути законно стягнена.

Верховний суд дійшов висновку, що відсутні підстави задоволення касаційної скарги, оскільки судами встановлено, що кредитний договір розірвано з 05 грудня 2011 року на підставі пункту 2.3.3. договору, оскільки цей пункт передбачає розірвання договору і однією зі сторін дотримано порядку його розірвання.⁷⁴

Звідси можна зробити висновок, що заборгованість, котра виникла поза зобов'язаннями позичальника з кредитного договору, не може бути стягнута за позовом кредитодавця, вимоги якого стосуються відносин за цим договором.

Цікавою видалися обставини справи № 754/17820/15-ц, оскільки виділялася серед маси позовів кредиторів до боржників. Тут позичальник у грудні 2015 року звернувся до суду з позовом до АТ «ОТП Банк». 01 серпня 2008 року між ним та

⁷⁴. Постанова КЦС Верховного Суду від 31 січня 2019 року у справі № 295/14623/14-ц : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79638748>.

Закритим акціонерним товариством «ОТП Банк», правонаступником якого є АТ «ОТП Банк», та ним укладений кредитний договір № ML-008/233/2008, за умовами якого банк зобов'язався надати йому грошові кошти у розмірі 74 286,56 дол. США зі сплатою 5,49 процентів річних, строком до 01 серпня 2023 року. Також, 01 серпня 2008 року на забезпечення виконання зобов'язання за вказаним кредитним договором між ним та банком укладений іпотечний договір, предметом якого є земельна ділянка, загальною площею 0,1122 га, що знаходиться у садівницькому товаристві «Рибак» у с. Трипіллі Обухівського району Київської області та земельна ділянка, загальною площею 0,120 га, що знаходиться у садівницькому товаристві «Рибак» у с. Трипіллі Обухівського району Київської області.

01 серпня 2008 року відповідач надав йому транш у розмірі 30 450,00 дол. США, 07 жовтня 2008 року надав транш у розмірі 8 062,21 дол. США. Проте, починаючи із 2009 року на його неодноразові звернення від 11 березня, 12 червня 2009 року, 01 квітня 2010 року та 25 вересня 2015 року відповідач безпідставно відмовляв у наданні останнього траншу у сумі 36 216, 56 дол. США, чим істотно порушує його права та не виконує свої зобов'язання за кредитним договором, у той час, як він своєчасно та у повному обсязі виконує всі взяті на себе зобов'язання, не має простроченої заборгованості.

З огляду на вищевикладене, позивач просив суд зобов'язати АТ «ОТП Банк» виконати умови кредитного договору від 01 серпня 2008 року № ML-008/233/2008 та надати йому транш у сумі 36 216,56 дол. США, оскільки зобов'язання мають виконуватись належним чином і у встановлений строк відповідно до умов договору.

Суд першої інстанції задовольнив позов та зобов'язав банк виконати умови кредитного договору та надати транш. Суд апеляційної інстанції залишив без задоволення апеляційну скаргу банку, а рішення суду першої інстанції без змін. Суди виходили з того, що згідно зі ст. 526 ЦК України зобов'язання має виконуватись належним чином відповідно до умов договору та ЦК України, інших актів цивільного законодавства. Оскільки сторони уклали кредитний

договір, дійшли згоди щодо його умов, визначили загальну суму кредиту, банк надав частину грошових коштів позичальнику, тому відмова відповідача у видачі іншої частини кредитних коштів суперечить умовам укладеного між сторонами кредитного договору.

АТ «ОТП Банк» у березні 2018 року подав до Верховного суду касаційну скаргу, посилаючись на те, що у зв'язку з інфляцією національної валюти, вартість заставного майна була значно нижча ніж сума кредиту, тому відповідачем направлявся позивачу лист про надання документів, що підтверджують наявність у останнього доходів не менших ніж сума кредиту. Оскільки зазначена вимога позивачем не була виконана, відповідач вбачав високі ризики неповернення кредиту, а тому згідно з приписами ст. 1056 ЦК України відмовив у видачі частини суми кредиту. Крім того, позивачем не надано доказів на підтвердження використання кожного траншу кредиту, у зв'язку із чим рішенням кредитного комітету відмовлено у наданні дозволу позивачу на отримання останнього траншу кредиту у розмірі 36 216,56 дол. США.

Посилаючись на банківські правила та положення п. 1.3.1.13 ч. 2 укладеного між сторонами кредитного договору, банк вимагав вчинення юридичних дій - надання позивачем документа, що підтверджує наявність у нього, як позичальника, доходів у валюті кредиту у сумі, не меншій за суму кредиту.

Верховний суд не погоджується з висновками судів попередніх інстанцій, оскільки у п.п. 1.3.2.12 п. 1.3.2 ч. 2 кредитного договору вказано, що у випадку використання позичальником кредиту на проведення ремонту чи на інші споживчі цілі, право позичальника на отримання кредиту виникає з моменту укладення інших договорів (правочинів), чи вчинення інших юридичних дій за вимогою банку. Відповідно до п. п. 1.7.2 п. 1.7 ч. 2 кредитного договору банк здійснює видачу кредиту позичальнику однією сумою чи тдраншами відповідно до кредитних заявок позичальника. Кожний наступний транш надається позичальнику за умови підтвердження ним цільового використання кожного попереднього траншу, якщо інше не передбачено цим договором.

Факт того, що вартість заставного майна, яке є забезпеченням виконання кредитних зобов'язань, значно нижча за суму кредиту в силу інфляції національної валюти встановлений судами.

Окрім того, умовами договору було передбачено право банку відмовитися від надання чергового траншу кредиту. Оскільки позивач підписуючи кредитний договір, ознайомився з його змістом та умовами, зокрема з умовою щодо можливості банку відмовитися від надання чергових траншів, з такими умовами договору погодився та підписав його за власним бажанням та на власний ризик, дії банку не порушили його цивільних прав та інтересів.⁷⁵

Висновки до Розділу 3

Належність виконання кредитного зобов'язання виражається в п'яти ознаках: 1) належний предмет; 2) належний суб'єкт виконання 3) належний строк виконання; 4) належне місце виконання; 5) належний спосіб виконання.

Банк зобов'язаний надати кредит, а позичальник зобов'язаний повернути кредит та сплатити кошти за користування ним, а також виконати інші обов'язки відповідно до умов кредитного договору, у встановлені строки та у визначений спосіб.

У переважній більшості кредити (зазвичай банківські) забезпечуються порукою, заставою, іпотекою тощо. Новим для українського цивільного законодавства є право довірчої власності, як спосіб забезпечення виконання зобов'язань за кредитним договором.

Припинення зобов'язання може відбуватися іншими способами, ніж передбаченими сторонами при укладенні кредитного договору.

Так, наприклад, відповідно до ст. 600 ЦК України, припинення кредитного зобов'язання боржника може відбутися переданням відступного. Тут необхідно дотриматися в сукупності таких умов: 1) є згода сторін на таке припинення;

⁷⁵. Постанова КЦС Верховного Суду від 15 травня 2019 року у справі № 754/17820/15-ц : [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82034555>.

2) узгоджений сторонами розміру, 3) встановлений строк і порядку передання відступного; 4) наявний факт передання боржником кредиторів відступного.

Дуже специфічними і частими в умовах оновлення банківської системи є питання виконання кредитних зобов'язань боржником в умовах, коли банк віднесено до категорії неплатоспроможних та розпочату процедуру виведення його з ринку. Так, в силу положень Закону України «Про банки та банківську діяльність» виконання зобов'язань забороняється шляхом зарахування зустрічних вимог. Тим не менш, є виняток із правила. Так, зустрічне зобов'язання допускається, якщо воно є однорідним, боржник є одночасно кредитором такого банку, грошові кошти спрямовуються на погашення зобов'язань за кредитом цього боржника перед цим банком за кредитними договорами, в яких не було заміни предмету застави, зокрема на майнові права на отримання коштів боржника, які розміщені на відповідних рахунках у неплатоспроможному банку. Важливо, щоб протягом одного року, що передуює даті початку процедури виведення банку з ринку кошти перебували на поточних та/або депозитних рахунках такого боржника на дату початку процедури виведення банку з ринку, а договірне списання з цих рахунків було передбачено умовами договорів, укладених між боржником і банком. Оскільки таке виконання зобов'язання має місце у процедурі виведення банку з ринку, то таке виконання неприпустиме в порушення порядку задоволення вимог кредиторів, передбаченого законодавством про систему гарантування вкладів фізичних осіб.

Важливим аспектом є дотримання сторонами договору цивільних прав та інтересів третіх осіб у кредитних правовідносинах, зокрема прав поручителя, заставодержателя, іпотекодержателя тощо. Зокрема, суди часто вказують на не неприпустимість вчинення дій, що змінюють обсяг відповідальності поручителя без його повідомлення та згоди. Тим не менш, якщо кредитним договором зазначено порядок надання такої згоди, зокрема способом відсутності відповіді від поручителя, то поручителю в таких ситуаціях слід надсилати у відповідь на повідомлення банку письмову відмову, що буде належною відмовою відповідно до умов кредитного договору.

Практично важливими є питання строку виконання. Наприклад у випадку звернення банку до суду з позовом про дострокове стягнення заборгованості за кредитним договором, варто вказати, що рішення суду, яким задовольняються його вимоги змінює строк виконання кредитного зобов'язання, а тому штрафів або пені поза строком виконання, не допускається.

Щодо дострокового виконання зобов'язань за кредитним договором слід зазначити, що право вимоги дострокового повернення споживчого кредиту виникає у кредитодавця у випадку порушення позичальником умов договору, що виражається у діях або бездіяльності: 1) затримання сплати частини кредиту та/або відсотків щонайменше на один календарний місяць, а за споживчим кредитом, забезпеченим іпотекою, та за споживчим кредитом на придбання житла щонайменше - на три календарні місяці; або 2) перевищення сумою заборгованості суми кредиту більш як на десять відсотків; або 3) несплати споживачем більше однієї виплати, яка перевищує п'ять відсотків суми кредиту; або 4) іншого істотного порушення умов договору про надання споживчого кредиту.

Таке право вимоги кредитодавця до позичальника виконати зобов'язання, строк виконання якого не настав шляхом надіслання йому повідомлення є обов'язковим досудовим порядком врегулювання питання дострокового повернення коштів за договором про надання споживчого кредиту. Порушивши права або законні інтереси кредитора, боржник зобов'язаний поновити їх, не чекаючи на повідомлення (вимогу) про дострокове повернення кредиту чи на звернення до суду з відповідним позовом.

І хоча, право досудової вимоги кредитодавця про дострокове повернення кредиту є досудовим врегулюванням питання, тим не менш Велика Палата Верховного суду вказує, що це є правом, а не обов'язком кредитодавця, а тому ненаправлення такого повідомлення (вимоги) не позбавляє банк можливості дострокового стягнення заборгованості в судовому порядку.

Порушенням кредитного зобов'язання є його невиконання або неналежне виконання. Таке порушення тягне за собою такі правові наслідки: 1) припинення

зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, або 2) розірвання договору; 3) зміна умов зобов'язання; 4) сплата неустойки; 5) відшкодування збитків та моральної шкоди.

Важливо зазначити, що при зверненні кредитодавця з позовом до суду про стягнення заборгованості, за умови задоволення судом позовних вимог, строк виконання зобов'язання вважається таким, що настав, а тому нарахування процентів після закінчення строку неправомірне.

Сплата неустойки є єдиним видом відповідальності за порушення зобов'язання незалежно від виду неустойки (штраф або пеня). А тому стягнення штрафу і пені одночасно є подвійним стягненням та порушує права позичальника за кредитним договором.

Підставами для розірвання кредитного договору у досудовому порядку є: 1) взаємна згода сторін про розірвання кредитного договору; 2) відмова однією із сторін від кредитного договору у разі наявного порушення іншою стороною змісту кредитного договору, якщо інше не встановлено договором або законом, та інша сторона визнає таке порушення і не оспорує його в судовому порядку.

Підставами для розірвання кредитного договору у судовому порядку є: 1) вимога однієї із сторін у разі істотного порушення кредитного договору другою стороною; 2) одностороння відмова від кредитного договору у повному обсязі або частково, якщо право на таку відмову встановлено кредитним договором або законом; 3) розірвання кредитного договору у зв'язку з істотною зміною обставин.

ВИСНОВКИ

Кредит має велике економічне та суспільне значення для підприємництва та споживачів, оскільки дозволяє збільшити ресурси, що необхідні для підвищення рівня життя громадян та, за потреби, підтримки суспільного виробництва у певній галузі.

Кредитний договір відіграє визначальну роль у кредитному процесі, та виступає універсальним регулятором відносин кредитодавця та позичальника. Процес укладення і виконання договору кредиту детально регульований ЦК України, спеціальним законодавством та нормативно-правовими актами НБУ в силу того, що кредитування здійснюється кредитними установами за рахунок залучених коштів, а приватні інтереси тут перетинаються із суспільними.

Оскільки визначальний вплив на умови кредитування чинить кредитодавець, то позичальник виступає у відносинах слабшою стороною, що зумовлює асиметрію можливості реалізації ними своїх цивільних прав та інтересів, а основним вектором зусиль законодавця у цій сфері є додержання балансу прав позичальника (позичальника-споживача) та кредитодавця, що матиме вираження у зменшенні кількості проблемних заборгованостей за кредитними договорами та забороні кредитодавцю встановлення несправедливих та надмірно обтяжливих умов кредитування.

Оскільки кредитний договір має ознаки публічного договору та договору приєднання, то укладається він способом приєднання споживача до договору. Для суб'єкта господарювання порядок укладення інший. Необхідним тут є звернення із заявою з описом характеру, мети, суми та строку кредиту та надання техніко-технічного обґрунтування кредитного заходу.

В умовах поширення коронавірусної хвороби COVID-19, актуальним є питання застосування до кредитних правовідносин законодавства про електронну комерцію, зокрема в частині укладення та виконання кредитного договору на відстані. Зокрема, практичну цінність мають питання щодо:

1) способу акцепту; 2) порядку внесення змін до помилкового акцепту; 3) порядку обміну повідомленнями; 4) ідентифікації сторони кредитного договору; 5) посилання на умови договору, що містяться в іншому електронному документі, шляхом відсилання до нього, а також порядок доступу до такого документа тощо.

Враховуючи тенденцію поширення застосування у цивільних правовідносинах блокчейн-технологій, враховуючи наявність проекту концепції державної політики у сфері віртуальних активів та зареєстрованого проекту закону «Про віртуальні активи» перспективними є подальші наукові дослідження технології смарт-контрактів як форми договорів про надання фінансових послуг (зокрема, кредитного договору).

Досліджено, що умови про надання кредиту в іноземній валюті у кредитних договорах можуть зазначати лише кредитні установи, що є банками.

Проблемною є процедура реструктуризації заборгованості за договором споживчого кредиту, передбачена ст. 16 Закону України «Про споживче кредитування». На підставі аналізу судової практики встановлено, що відсутнє належне регулювання цієї процедури нормативно-правовими актами НБУ, а тому банк лише має право, проте не зобов'язаний провести реструктуризацію заборгованості. Вирішенням цієї проблеми є прийняття НБУ належних нормативно-правових актів.

Важливим аспектом виконання кредитного договору є належність строку. Наприклад, у випадку звернення кредитодавця до суду з позовом про дострокове стягнення заборгованості за кредитним договором, рішенням суду строк виконання зобов'язання змінюється, а нарахування кредитодавцем процентів та неустойки поза межами строку договору є неправомірним.

В силу типовості та масовості кредитних спорів вбачається доцільним вироблення регулятором правил досудового вирішення спорів, що виникають з договорів кредиту з метою зменшення навантаження на суди.

З урахуванням описаних у роботі проблем доцільно:

1) врегулювати постановою Правління НБУ процедуру досудової реструктуризації заборгованості за споживчим кредитом відповідно до ст. 16 Закону України «Про споживче кредитування», що дозволить зменшити навантаження на суди;

2) у випадку прийняття Закону України «Про віртуальні активи» внести зміни до цивільного законодавства та нормативно-правових актів НБУ щодо використання смарт-контракту у сфері кредитування;

3) рекомендувати кредиторам впроваджувати у банківську практику такі способи та форми укладення кредитного договору, які дозволяють чітко встановити час згоди позичальника на умови договору, а також на які саме правила та умови надання банківських послуг та тарифи було надано згоду;

4) внести зміни до постанови Правління НБУ № 168 від 10 травня 2007 року, якою затверджуються правила надання банками України інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту, зазначивши в постанові про обов'язок інформування споживача за договором кредиту про валютні ризики у випадку, якщо предметом кредитного договору є грошові кошти в іноземній валюті.

Розглянуті в роботі теоретичні та практичні аспекти укладення і виконання договору кредиту вказують на те, що попри детальне регулювання на практиці існує ряд невирішених проблем, що потребують подальших наукових розробок та роботи всіх гілок влади з вироблення норм, правил та правових позицій у проблемних питаннях, що виникають з кредитних правовідносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нормативно-правові акти та законопроекти

1. Цивільний кодекс Української РСР: Кодекс від 18 липня 1963 року: [Електронний ресурс] / База даних «Законодавство України». – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1540-06>.
2. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12 липня 2001 року: [Електронний ресурс] / База даних «Законодавство України». – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2664-14>.
3. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 року [Електронний ресурс] / База даних «Законодавство України». – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2121-14>.
4. Податковий кодекс України: Кодекс України від 2 грудня 2010 року: [Електронний ресурс] / База даних «Законодавство України». – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17>.
5. Проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції державної політики у сфері віртуальних активів»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://me.gov.ua/Documents/Download?id=68b47292-ee09-4545-85e2-a969a0d0330c>.
6. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16 січня 2003 року: [Електронний ресурс] / База даних «Законодавство України». – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15>.
7. Про споживче кредитування: Закон України від 15 листопада 2016 року: [Електронний ресурс] / База даних «Законодавство України». – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1734-19>.

8. Господарський кодекс України: Кодекс України від 16 січня 2003 року: [Електронний ресурс] / База даних «Законодавство України». – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/436-15>.
9. Про електронну комерцію: Закон України від 03 вересня 2015 року: [Електронний ресурс] / База даних «Законодавство України». – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/675-19>.
10. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 року: [Електронний ресурс] / База даних «Законодавство України». – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1023-12>.
11. Про валюту і валютні операції: Закон України від 21 червня 2018 року: [Електронний ресурс] / База даних «Законодавство України». – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2473-19>.
12. Про заставу: Закон України від 2 жовтня 1992 року: [Електронний ресурс] / База даних «Законодавство України». – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2654-12>.
13. Про іпотеку: Закон України від 5 червня 2003 року: [Електронний ресурс] / База даних «Законодавство України». – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/898-15>.

2. Монографії, статті, навчальні та практичні посібники

13. Цивільне право України: підручник / [Л. М. Баранова, В. І. Борисова, М. В. Домашеяко та ін.] ; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. К.: Юрінком Інтер, 2004. – Т. 2. – 552 с.
14. Баскакін А. Ю. Щодо поняття кредит у цивільному праві України / А. Ю. Баскакін // Держава і право. – 2012. – № 56. – С. 256-259.
15. Безклубий І. А. Банківські правочини: цивільно-правові проблеми: Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 378 с.

16. Бойко В. В. Конкуренція правових норм. Загальнотеоретична характеристика: [Електронний ресурс] / В. В. Бойко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія право. – 2012. – № 1. 2012. – Режим доступу: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12bvvnzh.pdf>.
17. Бостан Л. М. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. /Л. М. Бостан, С. К. Бостан. – К.: Центр учбової літератури, 2008. 730 с.
18. Вашкевич А. М. Смарт-контракты: что, зачем и как / А. М. Вашкевич. – М.: Симплоер, 2018. – 89 с.
19. Гернего Ю.О. «Кредит» у контексті класичних теорій та економічної думки сучасності / Ю. О. Гернего // Фінанси, облік і аудит. – № 1. – К.: Редакційно-видавничий відділ КНЕУ. – 2013. – С. 29-39.
20. Гриник Л. І. Підстави для розірвання кредитного договору / Л. І. Гриник // Часопис Київського університету права. – 2016. – № 3. – 229-234 с.
21. Гриник Л. І. Розірвання кредитного договору та визнання його недійсним: правові наслідки / Л. І. Гриник // Часопис Київського університету права. – 2016. – № 4. – С. 212-217.
22. Гроші та кредит: підручник / [О. В. Дзюблюк, Б. П. Адамик, Г. Р. Балянт та ін.] ; за заг. ред. О. В. Дзюблюка / ТНЕУ. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка», 2018. – 892 с.
23. Дученко М. М. Гроші та кредит: конспект лекцій: [Електронний ресурс] / М. М. Дученко, Ю. О. Єрешко, О. А. Шевчук. – Режим доступу: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/24905>.
24. Канаев А. В. Кредитные обязательства в системе римского частного права: [Електронний ресурс] / А. В. Канаев. – Режим доступу до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/n/kreditnye-obyazatelstva-v-sisteme-rimskogo-chastnogo-prava>.
25. Коструба А. Виконання зобов'язання як правоприпиняючий юридичний факт у зобов'язальній сфері: [Електронний ресурс] / А. Коструба. – Режим доступу: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-02461898/document>.

26. Котенко О. А. Правове регулювання в контексті дії права та його основоположних принципів / О. А. Котенко // Альманах права. – 2012. – № 3. – С. 182-185.
27. Лазарова Л. Б. История возникновения и развития кредитного рынка / Л. Б. Лазарова // Материалы V Всероссийской научно-практической конференции [Молодежь и наука: актуальные проблемы социально-экономического развития регионов России], (Владикавказ, 28 квітня 2017 року). – Владикавказ: ИПЦ ИП Цопанова А.Ю, 2017. – 398 с.
28. Ленський С. В. Форма договору комерційного кредитування / С. В. Ленський // Юрист України. – 2012. – № 1-2. – С. 46-51.
29. Мазур О. С. Цивільне право України: навч. посіб. / О. С. Мазур. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.
30. Малахова О. Л. Генезис теоретичних підходів до форм кредиту як економічної категорії / О. Л. Малахова // Глобальні та національні проблеми економіки. – Миколаїв: МНУ ім. В. О. Сухомлинського – 2018. – № 21. – С. 604-608.
31. Можчіль А. А. Порівняльна характеристика кредитного договору та договору позики / А. А. Можчіль // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». – 2018. – № 9. – 39-42 с.
32. Погребняк С. Договір: загальнотеоретичне розуміння / С. Погребняк // Вісник академії правових наук України. – 2011. – № 4. – С. 17-28.
33. Поляк Н. П. Теоретичні аспекти сутності кредиту. / Н. П. Поляк // Вісник Хмельницького національного університету. – 2014. – № 6. – С. 185-188.
34. Прядко В. В. Історія грошей і кредиту: підручник / В. В. Прядко, М. М. Сайко. – К.: Кондор, 2009. – 507 с.
35. Сайко М. М. Кредитні товариства у Давньому Римі (епоха пізньої республіки – ранньої імперії): [Електронний ресурс] / М. М. Сайко. – Режим доступу до ресурсу:
https://chtyvo.org.ua/authors/Saiko_Mykhailo/Kredytni_tovarystva_u_davnomu_Rymi_epokha_piznoi_respubliky__rannoi_imperii/.

36. Стеценко Н.А. Банківське кредитування: історія розвитку і сучасний стан / Н. А. Стеценко, С. М. Заїка // Вісник Хмельницького національного університету. – 2014. – № 5. – 235-239 с.
37. Трохименко М. Ю. Фактори впливу на рівень відсоткової ставки комерційних банків / М. Ю. Трохименко, І. А. Шеховцова // Сучасні проблеми економіки та підприємництва. – 2014. – № 13. – С. 160-167.
38. Гурковська К. А. Фінансове право України: навч. посібник / [К. А. Гурковська, О. Б. Мороз, Ю. С. Назар, Л. М. Сукмановська] – Львів: ЛьвДУВС, 2016. – 308 с.
39. Шведенко П. Ю. Історичні аспекти становлення банківського кредитування. / П. Ю. Шведенко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2013. – № 2. – 234-243 с.
40. Шидер С. Историческое развитие правового регулирования института заемных обязательств / С. Шидер // Материалы научно-практической конференции [«Наука, образование, культура»] (Комрат), 2018. – 459 с.
41. Яворська О. Договори приєднання: проблеми правового регулювання: [Електронний ресурс] / О. Яворська. – Режим доступу: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/15749/24-Yavorska.pdf?sequence=1>.
42. Latin-English Dictionary: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.online-latin-dictionary.com/latin-english-dictionary.php>.

3. Дисертації та автореферати

43. Лепех С. М. Кредитний договір: автореф. дисер. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / С. М. Лепех. – Л., 2004. – 20 с.

4. Судова практика

44. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26 травня 2020 року у справі № 638/13683/15-ц.: [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/90458954>.
45. Постанова КЦС Верховного Суду від 30 січня 2019 року у справі № 204/2722/15-ц.: [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79615939>.
46. Постанова КЦС Верховного Суду від 10 квітня 2019 року у справі № 718/175/17: [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81234875>.
47. Постанова КЦС Верховного Суду від 14 січня 2020 року у справі № 214/422/18: [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86989796>.
48. Постанова КЦС Верховного Суду від 15 травня 2019 року у справі № 754/17820/15-ц.: [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82034555>.
49. Постанова КЦС Верховного Суду від 23 січня 2018 року у справі № 495/6083/15-ц.: [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71807461>.
50. Постанова КЦС Верховного Суду від 23 січня 2018 року у справі № 718/2187/15-ц.: [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71807488>.
51. Постанова КЦС Верховного Суду від 27 листопада 2019 року у справі № 373/212/16-ц.: [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86205784>.
52. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 3 липня 2019 року у справі № 342/180/17: [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82998244>.
53. Постанова КЦС Верховного Суду від 28 лютого 2018 року у справі № 721/1150/14-ц.: [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72560964>.

54. Постанова КЦС Верховного Суду від 29 липня 2020 року у справі № 522/18292/14-ц: [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=90784232&red=10000362ecef43f85f853d10fead326dbb4d41&d=5>.
55. Постанова КЦС Верховного Суду від 3 квітня 2019 року у справі № 753/11184/14-ц: [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81073126>.
56. Постанова КЦС Верховного Суду від 31 січня 2019 року у справі № 295/14623/14-ц.: [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79638748>.
57. Постанова КЦС Верховного Суду від 9 вересня 2020 року у справі № 585/754/17: [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/91571936>.
58. Постанова КЦС Верховного Суду у справі від 20 лютого 2019 року у справі № 666/4957/15-ц: [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80181181>.
59. Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин: Постанова від 30.03.2012 № 5: [Електронний ресурс] / База даних «Законодавство України». – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0005740-12>.
60. Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними: Постанова Верховного суду України від 06.11.2009 № 9: [Електронний ресурс] / База даних «Законодавство України». – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0009700-09>.
61. Рішення Конституційного суду України у справі № 7-рп/2013 за конституційним зверненням громадянина Козлова Дмитра Олександровича щодо офіційного тлумачення положень другого речення преамбули Закону України «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань»: [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Конституційного

Суду України. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/7-tp/2013.pdf>.